

Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No. ४५८५

Title ग्राचार संग्रह

Author हरिहर नारायण पुत्र

Extent ४५ पत्राणि Age संग १७४०

Subject धर्मशास्त्रम्

आचारसंग्रहः

अथ लप

4595

F. = 45

श्रीग

स्वस्ति श्रीमद्वावहारिकनारायणत्मजहरिहर
कृताङ्गिकपत्राणि पंचचत्वारिंशत् ॥ ४५ ॥

ॐ नमो नारायणाय ॥ श्रीरामाय नमः ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

पाठकवेद्यनाथस्य दंपुत्राङ्गिकपत्राणि
श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

जगदाकारप्रणीतरीक

श्रीगणेशायनमः॥ भवानीशौनमस्त्यस्मृतीः सं
 वीक्ष्यसर्वतः॥ बालानामवबोधायकरोम्याचारसंग्र
 हं॥१॥ दानमाचमनं होमं भोजनं देवतार्चनं॥ प्रौढ
 पादो न कुर्वीत स्वाध्यायं पितृतर्पणं॥२॥ आसनाख्य
 पादो वा जान्वोर्वाजिंघ्रयोस्तथा॥ कृतावसक्तिर्कोय
 स्तु प्रौढपादः स उच्यते॥३॥ इक्षूनपः फलं मूलं तांबू
 लं पयः शौषधं॥ भक्षयित्वापि कर्तव्यास्नानसंध्या
 दिकाः क्रियाः॥४॥ ब्राह्मे मुहूर्ते तु बुध्येत धर्मार्थनिनु

॥१॥

चिंतयेत्॥ कायक्लेशांश्चतन्मूलान्येदतत्कार्थमेव च॥५॥
अथस्मरणीयाणि॥ महर्षिर्भगवानुव्यासः कृत्वेमां
संहितां पुरा॥ श्लोकैश्चतुर्भिर्धर्मात्मापुत्रमध्यापयेद्धु
कं॥६॥ मातापितृसहस्राणिपुत्रदारशतानि च॥ संसा
रेष्वनुभूतानि यांतियास्यंति चापरे॥७॥ हर्षस्थानस
हस्राणि भयस्थानशतानि च॥ दिवसे दिवसे मूढमा
विंशतिनपंडितं॥८॥ ऊर्ध्वबाहुविरौम्येष न च कश्चि
द्धृणोति मे॥ धर्मदर्थश्च कामश्च सा किमर्थं न सेव्यते॥९॥

न जातुकामान्न भयान्न लोभाद्धर्मत्यजे जीवितस्यापि
 हेतोः॥ धर्मो नित्यः सुखदुःखे त्वनित्ये जीवो नित्यो हेतु
 रस्य त्वनित्यः॥१॥ इमां भारते तसा वित्री प्रातरुत्थाय
 यः पठेत्। स भारतफलं प्राप्स्य परं ब्रह्माधिभूति॥१॥
 प्रातः स्मराम्पादिविष्णु गणसूर्यदुर्गाशिवां च त्वा
 रश्चां त्वारः श्लोकाः पठनीयाः॥ प्रातः स्मरामि नमो
 हान्ति शं त्वेना रायलंग रुड वाहन मंजनाभं ग्रहामि भूतवरवा
 रणमुक्तिहेतुं चक्रायुधं तरुणवारिजपत्रनेत्रं॥१॥ प्रातर्नमा
 मि मनसा वचसा च मूर्ध्ना पादारविंदयुगलं परमस्य पुंसः॥२॥

नारायणस्य नरकाणिवितारणस्य पारायणप्रवणविशेष
रायणस्योऽप्रातर्भजामि भजनाम नयं करं तं प्राक्सर्वजन्मसंत
पापभयापहृत्यो यो ग्राहवक्रपतितं भिज्जेन्द्रघोरश्लोवप्रणाम
बुरोदृतशंखचक्रः श्लोवत्रयमिदं पुण्यं प्रातः प्रातः पठेन्नरः ॥ जो
वत्रययुरुस्तस्मै दद्यात्तत्पदं हृदि ॥ ४ प्रातः स्मरामि गणानाथ
मनाथ बंधुं सिंहरूपपरिशोभितं गंडयुग्मं उद्दंडविभ्रपरिवं
उन्नवं उद्दंडमाखंडेनादिसुरनायकं दंडवंधं प्रातर्भजामि चुरा
ननवं धृमानमिच्छातुकूलमखिलंच वरं दधानं तं उद्दंडितं हिर
सनाधिपयज्ञसूत्रं पुत्रं विजासुचतुरं शिवयोः शिवाय ॥ २ ॥
प्रातर्भजामि नयदंखलुभक्तशोभदावानलंगणविभुं वरजं
रास्यं ॥ ज्ञानवाननविनाशनहृदयवाहसुखाहवर्द्धनमहं सुतमी
श्वरस्य श्लोवत्रयमिदं पुण्यं महासाम्राज्यदायकं प्रातरुद्यम
सततं यः पठेत्त्रयतुनाम् प्रातः स विभुवरेण

३
 प हिमं धृत्वा च तनुयं जूंषि। सा मा नित्यस्य क्रिरणाः प्रभवा
 दिहेतुं ब्रह्माह रात्रि मलस्य मर्त्य रूपं। प्रातर्नमामि तरणिं त
 नुवाञ्जनो जिह्वं स्नेहं पूर्वक सु रैतुं तमर्चितं वाद्यैश्च मोचन वि
 निः। अहहेतुभूतं त्रैलोक्यपालन परं त्रिगुणात्मकं च। प्रातर्भजा
 मिसा विना रमनं तशक्तिं पापो धशत्रु भय रोग हरं परं वा। तं सर्व
 लोका प्रलयात्मकं कालमूर्ति गोवंठं धनविमोचन मादिदेवं। वि
 श्वो प्रनय मिदं नोः प्रातः प्रातः पठेत्तु यः। सर्वथा धिनि सु
 कः परमं सुखमाप्ति यात्। प्रातः स्मरामि शरदि उक्रोड वराभा
 सः। नैव सकल जं जल हार भूजां। दिव्या सुधोर्जित सुनील सहस्र
 हस्तारकोत्पला भवरणां नवती परेशं। प्रातर्नमामि महिषा
 सुरचं जमुं उशुं भा सुरज्जु रवदैत्य विनाश दहं। ब्रह्मेन्द्र सुनिमो
 हनशील लोकां चंडी समस्त सुरसूति मने प्ररूपी। प्रातर्भजामि न
 जताम निजा पदात्री धात्री समस्त जगतां इरिताय हंती। संसा
 रबंधन विमोचन हेतुभूतां मायां परां समधिगम्य परस्य विमोचनं।

१ ति

लोकायामिदं देवाश्चंद्रिद्रायाः पठेन्नरः। सर्वान् चामानवाप्नोति ॥ १ ॥
 लोके मे महीयते प्रातः स्मरामि नवजीति हरं सुरेशं गंगाधरं वृ
 ष्णं नवाहनमंबिब्रेशं। स्वद्वंगश्च लवरदाभयहस्तमीशं संभाररोग
 हरमौषधमद्वितीयं। प्रातर्नमामि गिरिशं गिरिजाई देहं स
 र्गस्थितिप्रलयकारणमादिदेवं। विश्वेश्वरं विजितेश्वरं नमो न
 रमंसंभाररोगहरमौषधमद्वितीयं। प्रातर्नमामि शिष्यमेवमनं
 तमाद्यं वेदांतवेधमनघं पुण्ड्रं महानं नामादिनेदं रहितं षण्मा
 वश्रन्यं संभाररोगहरमौषधमद्वितीयं। प्रातः स मुखाय शिवं वि
 विं त्यश्चो व्रतयं ये नुदिनं पठंति ते तुः स्वजातं बहुजनसंचितं हि
 त्वापदं यांति तदेव शंभोः। ब्रह्मासुरारिस्त्रिपुरांतद्रारिर्ननुः श
 शीभूमि सुतोबुधश्च। युद्धश्चक्रुः शानिराहुक्रेतवः अर्बुतसर्वमम
 सुप्रभातं। नृगर्वमिच्छः क्रतुरंगिराश्च मनुः पुलस्त्यः पुलहश्च गोतमः।
 देभ्यो मरीचिश्च पुनश्च दक्षः ऊ० तं। सनत्कुमारः सनकः सनंदनः सना
 तनोऽप्यासुरिपिगर्भोऽपि सनत्कुमारः सनत्कुमारः सनत्कुमारः सनत्कुमारः ॥ ३ ॥

लीवाः सप्त उलायलाय सप्त षष्ठ्याः । पवनानि सप्त भूतैर्दत्तत्वा
 उवनानि सप्त उ० १० ११ भूगंधाः सुरसास्तथापः शशी च वायुः सर्वं जितं
 तं वनेजः । नभः सशब्दं सहसा भवेत् । ५० ५१ प्रभाते परमं पवित्रं पठे
 स्मरेद्वाष्ट्रं याच्यते धत्तः । स्वप्ननाशस्त्विह सुप्रभातं न वेद्यमित्यंग
 वत्प्रसादात् । पुण्यश्लोको न लोराजा पुण्यश्लोको नार्दनः । पुण्यश्लोको
 न वेदेही । पुण्यश्लोको युधिष्ठिरः । अश्वत्थामा बाजिपथिः । हनुमाश्च वि
 नीषणः । लपः परस्त्रुमश्च सप्तैते चिरं जीविनः । सप्तैतान् स्मरेन्नित्यं
 मार्कण्डेयमथाष्टमं । जीवेद्दशशतं सोऽपि सर्वव्याधिष्विदं कृतं । अहं प्रा
 त्रौपदीसीतानां रामंदोदरीतथापंचकनास्मरेन्नित्यं मानुषान् यान् बाध
 ते । मदनपादजिह्वामेवां दे । त्रिविक्रचरणपुण्ड्रं दक्षिणभूते श्वश्रुकुण्ड
 लं । स्मरणमपि वाराणस्यानिहं । तिष्ठः स्वप्नमपशुनं चोपयोगपारि
 जातेन प्रार्थना । मधुप्रवसने देवि पर्वतस्तनमंडले । विष्णुपत्निः नम
 स्तेस्तु पादस्पर्शं हस्तस्वनं । प्रात्यायनं । श्रोत्रियं सुभगं गां च । अग्निमग्नि
 चित्तं तथा । प्रातरुच्छाययः पश्येदापस्त्रः सप्रमुच्यते । रोचनां च दनगंधान्
 मृदंगद्वयं मणिं । गुरुमग्निं रविं पश्येत्तपश्चेत्प्रातरेव हि । पापिष्ठं तु न
 गंधांधनं न मुह्येत्तनाग्निं । प्रातस्तु प्राययः पश्येत्तत्कलेरुपजं चरणौ ।
 नमस्कृत्य कृप्यातां रक्तं घृतं नृनिहं । इति प्रबोधवोद्यः ।

ततो वामनपुराणोक्तब्रह्मामुरारिरित्यादि॥३॥^{था१}उक्त्यायपश्चिमेरा
 वेस्तत आचम्य चोदकं॥ अंतर्द्वयतृणैर्भूमिशिरःप्रावृत्य वा
 ससा॥ कुर्यान्मूत्रपुरीषेतुश्चौदेशे समाहितमैरुत्यामि
 षु विक्षेपमतीत्याभ्यधिकं भुवः॥१२॥ प्रत्यंक्षुस्वस्तु पूर्वदि
 पराहे प्राक्षुस्वस्तथा॥ उदक्षुस्वस्तु मध्याह्ने निशायां दक्षि
 णमुखः॥१३॥ क्षयायामंधकारे च रात्रौ वा द्विजः॥ यथा सुखं हनि वा ५
 मुखः कुर्यात्प्राणवाधाभयेषु च॥१४॥ उच्चारे मैथुने चैव प्रस्त्रावे
 दंतधावने॥ श्राद्धे भोजनकाले यषट्सुमौ न समाचरेत्॥१५॥
 गृहीत्वा जलपात्रं तु विष्मूत्रं कुरुते यदि॥ तज्जलं मूत्रसदृशं
 पीत्वा चांशयणं चरेत्॥१६॥ मलमूत्रं त्यजेद्विप्रो विस्मृत्यैवौ

पवीतधक॥ उपवीतंतदुसृज्यगृह्यादन्यन्नवंतदा॥ १७॥ अथा
 पक्ष्मविष्मत्रं लोषकाष्टतृणादिना॥ उदस्तवासाउत्तिष्ठेद
 छंविधत्तमेहने॥ १८॥ द्वेलिंगे मृत्तिके देये गुदे पंचकैरेदश॥
 उभयोः सप्तदातव्यास्तिस्त्रिस्तुपादयोः॥ १९॥ एकालिं
 गे करेतिस्त्रुभयोर्मृत्तिकाद्वयं॥ मूत्रशौचे समारव्यातं शुक्र
 तु द्विगुणं भवेत्॥ २०॥ त्रिगुणं मैथुने प्रोक्तं गृहस्थानां सदैव
 तु॥ द्विगुणं स्याद्वनस्थानां यतीनां त्रिगुणं भवेत्॥ २१॥ चतु
 र्गुणं यतीनां मित्येवैस्त्रीशूद्रयोर्द्धमानं शौचं प्रोक्तं मनीषि
 भिः॥ दिवा शौचं स्पृश्याद्वपथिपादो विधीयते॥ २२॥ ध्या
 राशौचं नक्त्यं शौचं शुद्धिमभीष्टना॥ चुलकेनैव कर्तव्यं
 त्रि

हस्तशुद्धिविधानतः॥२३॥ शौचेयत्नः सदा कार्यः शौचमूलो य
 तो द्विजः॥ शौचाचारविहीनस्य समस्तानिः फलाः क्रियाः॥२४॥
 अथाचमनं॥ स्नात्वा पीत्वा क्षुते सुप्ते भुंक्ते रथ्योपसर्पणे॥ आ
 चांतः पुनराचामेद्वासो विपरिधाय च॥२५॥ रेतो मूत्रपुरीषा
 णामुसर्गे नितभाषणे॥ ४॥ वित्वाध्ययनारंभे कासश्वासाग
 मे तथा॥२६॥ चत्वरं वारं शानं वा समागम्य द्विजोत्तमः॥ सं
 ध्ययोरुभयोस्तद्वद्विंशतोप्याचमेत्पुनः॥२७॥ भोजने हव
 ने दाने उपहारे प्रतिष्ठे हे। हविर्भक्षणकाले च न द्विशचमनं क
 र्त्तुं॥२८॥ प्राचमनापवादः। मुखजाविप्रुषो ममेध्या तथा
 चमनविंदवः॥ रमश्रुवास्पतंदंतसक्तं त्यक्त्वा विशुध्यति॥२९॥
 तांबूले च फले चैव भुक्तास्नेहावशिष्टके॥ त्वग्निः पत्रैर्मूलैः

ग३

फलैस्तु एकादशमयैस्तथा ॥३॥ सुगंधिभिस्तथा द्वयैर्नोद्वि
 षस्तु भवेद्विजः ॥ प्राणाहुतीषु सा त्रेषु मधुपर्कतथैव च ॥३॥
 अथाचमनविधिः ॥ कृत्वा शौचं प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ तु मृज्ज
 लैः ॥ निबद्धशिखकधस्तु द्विज आचमनं चरेत् ॥३॥ सौवर्ण
 रौप्यताम्रैस्तु वेणुबिल्वोरमचर्मभिः ॥ अनांबुदरूपात्रैस्तु नो
 लिकेरकपिच्छकैः ॥३॥ तृणकाष्ठैर्जलाधारैरन्यां तरितमं
 न्ययैः ॥ वामेनोद्धृत्य चाचामेदन्यदातुरसं भवेत् ॥३॥ अं
 तर्जनिशुचौ देशे उपविष्ट उदङ्मुखः ॥ प्राच्या ब्राह्मेण तीर्थे
 न द्विजो नित्यमुपस्पृशेत् ॥३॥ कनिष्ठादेशि न्यंगुष्ठमूला
 न्यग्रंकरस्पृशेत् ॥ प्रजापतिपितृब्रह्मदेवतीथान्पि नुक्रमान्
 ॥३॥ उभयत्र स्थितेर्दक्षैः समाचमेतियो द्विजः ॥ सोमपा

नफलं सोपि भुक्ता यज्ञफलं लभेत् ॥३७॥ वामहस्ते कुशान् कृत्वा
समाचमति यो द्विजः ॥ उपस्पृष्टं भवेत्तेन रुधिरेण मलेन वा ॥३८॥
जान्घो रूर्ध्वजले तिष्ठन्नाचांतः शुचितामियात् ॥ आर्द्रावासाज
ले कुर्यात्तिर्पणं च मनोजपं ॥३९॥ शुष्कधासा स्तुले कुर्यात्तिर्पणं
च मनोजपं ॥ विवरं गंधवत्तौ यं फेनिलं च विवर्जयेत् ॥४०॥ सोपो
न को जलस्थो वा मुक्तकेशो यवा पुनः ॥ उल्लीषी वा पिनाचा
मेद्वस्त्रेण वेष्ट्य वा शिरः ॥४१॥ संध्या र्थे भोजनार्थे वा पित्र्यार्थे वा
तथैव च ॥ शूरा हतेन नाचा मेज्जपादि हवनेषु च ॥४२॥ अपः क
रनखं स्पृष्टाः समार्चति यो द्विजः ॥ सुरां पिवति सुव्यक्तां यम
स्य वचनं यथा ॥४३॥ कंठं शिरो वा प्रावृत्त्य रथापण गतो पिवा ॥
अपहृत्वा पादयोः शौचमाचांतो यश्च शुचिर्भवेत् ॥४४॥ मूत्रे मेह्ये

पुरीषेच भोजनांतेतथैव्य॥ चतुरष्टद्विषट् द्व्यष्टगंदुषेऽंशुद्विरि
 ष्यते॥४५॥ तावन्नोपस्पृशेद्विद्वान्यायद्वामेननस्पृशेत्॥४६॥ त्रि
 मिःपर्युक्ष्णं कुर्यात्पात्रेपरित्रिमिःसदा॥४७॥ बिंदुंचनिक्षि
 पेन्मध्यशेषंशुध्यतिबिंदुमिः॥४८॥ क्लृप्ताक्षुगामिस्तु यथासं
 ख्यं द्विजातयः॥४९॥ शुद्धेस्त्रीचशुद्धश्चसहस्यद्वाभिरंत
 तः॥५०॥ केशवायैस्त्रिमिपीत्वाद्वाभ्यां प्रक्षालकैरौ॥५१॥ द्वाभ्या
 मौष्ठौतुसंस्पृश्यद्वाभ्यामुन्माज्जनंतथा॥५२॥ एकेनहस्तं प्रक्ष
 ल्यपादावपितथैकतः॥५३॥ संप्रोक्ष्यैकेनमूर्ध्वनिंततःसं
 कर्षणादिभिः॥५४॥ आस्यनासाक्षिकर्णाश्चिनाभिवक्षःशि
 रंसकान्॥५५॥ अंगुष्ठेनप्रदेशिन्याघ्राणंतत्रउपस्पृशेत्॥
 ५६॥ अंगुष्ठानामिकाभ्यांचवक्षुःश्रोत्रंपुनःपुनः॥५७॥ कनिष्ठंशु

ये १

॥५॥

षुयोर्नाभिद्वयंतुतलेनवै॥सर्वाभिस्तुशिरःपश्चाद्वाहृचाग्रे
 णसंस्पृशेत्॥३॥आचमनाभावे॥आद्रंतिणं च भूमिं च जोम
 यं वाथ संस्पृशेत्॥कुर्वीतात्वंभनंवापिदक्षिणश्रावणस्प
 वा॥५३॥यः क्रियाः कुरुते मोहादनाचम्यैव नास्तिकः॥भवं
 तीहिक्रियास्तस्य वृथा सवर्निसंशयः॥५४॥अथ दंतधाव
 नं॥मुखेपर्युषितेनित्यंभवत्यप्रयतो नरः॥तदार्द्रकाष्ठं शुष्कं
 वाभक्षयेदंतधावनं॥५५॥तित्तिणीवेणुषष्ठश्चःप्राप्तिर्नैव
 तथैवच॥अपामार्गश्चबिल्वश्चअकश्चोदुंबरस्तथा॥५६॥
 बदरातिदुकास्त्वितेप्रशस्तादंतधावने॥कोविदारःकरंजश्च
 कुटजःस्रक्षमाखनी॥५७॥प्रक्षाल्यहस्तपादौचमुखं सुसमा
 हितः॥दक्षिणं बाहुमुत्थत्यक्ष्ण्वाजान्यंतराततः॥५८॥तित्कंफ

पायं च तथा कटुकं कंठकान्वितं ॥ क्षीरिलो वक्षुःमादेर्भक्षये
 दंतधावनं ॥ ५२ ॥ कंठकी क्षीरचक्षुःक्षौद्रं द्वादशांगुलमवृणं ॥ कनि
 ष्टिकाग्रवस्त्रं लंकृत्वा ग्रंथय पर्वकं ॥ ५३ ॥ सुस्त्रं महीनदंतस्य स
 मदंतस्य मध्यमे ॥ स्थूलं विषमदंतस्य विविधं दंतधावनं ॥ ५४ ॥ द्वाद
 शांगुलिकं विप्रेकाशमाहुर्मनीषिणः ॥ शूद्रविद्वत्क्षत्रजातीनां नव
 षट्चतुरंगुलं ॥ ५५ ॥ चतुरंगुलमानं तु नारीणां नात्र संशयः ॥ प्रा
 तर्भुक्ता तु यतवाक् भक्षेदंतधावनं ॥ ५६ ॥ दंतधावननिषेधकालाः ।
 चतुर्दश्यष्टमी नंदानवमी दूर्गपूरणिमा ॥ श्राद्धाहे जन्मदिवसे वि
 वाहे सुखदुःखयोः ॥ ५७ ॥ व्रते चैवोपवासे च व्यतीपाते त्रिजन्म
 सु ॥ संक्रांतौ दंतवाष्टं तु नाद्यात्सोषितभर्तृका ॥ ५८ ॥ नाद्याद्
 जीर्णमथुश्चासकासज्वरादितः ॥ पुरोदयाद्वेस्त्वद्यान्नो

दितेस्तमितेरवौ ॥६५॥ दीक्षितो ब्रह्मचारी च यतिश्च विधवांग
 ना ॥ नित्यमद्यादंतकाष्ठममायांतुं विवर्जयेत् ॥६७॥ अपानामे
 दंतकाष्ठानां निषिद्धायांतिथौ तथा ॥ अपांद्वादशगङ्गूषे वि
 दध्यादंतधावनं ॥६८॥ शन्यकं शुक्रमध्याह्ने स्नानकाले कुजे
 तथा ॥ निराशाः पितरो यांति यो भक्षेदंतधावनं ॥६९॥ रजस्व
 नास्त्रुति का तु वर्जयेदंतधावनं ॥ रजस्वला चतुर्थे हि स्रुति
 का दशमे हनि ॥७०॥ इष्टकालोष्ठपाषाणैर्न र्वैरंगुलिभिस्त
 था ॥ मुक्ता चानामिकां गुष्ठैर्वर्जयेदंतधावनं ॥७१॥ दक्षिणा
 भिमूर्खो नाद्यान्नीलैर्धवकैर्दंबकैः ॥ त्रिदुके गुदबंधकमोचा
 करजसिद्धकं ॥७२॥ कापसिंदंतकाष्ठं च विस्मोरपि श्रियं ह
 रेत् ॥ नादंडं नल्यचाहीनं नाप्रशस्तं तस्मिन् ॥७३॥ स्युहि किं

शुक्रशास्त्रमन्त्रिकं जादीश्ववर्जयेत् ॥ कोविदारं पारिभङ्गं
 श्यामाकं पिष्टित्वं तथा ॥ १५ ॥ पञ्चातपूर्वाणि न दंतकाष्ठान्
 धान्नपणैश्च समन्वितानि ॥ न युष्मपणानि न पाटिता
 नि न चोर्ध्वशुष्काणि विना त्ववावा ॥ १५ ॥ दंतधावनं मंशुः
 प्रत्यक्षं तवणं तथा ॥ मृत्तिकाभक्षणं वापितुः स्यं गोमांस
 भक्षणं ॥ १६ ॥ अपंगारवाः कुकापणं त्रिणवस्त्रनखादिभिः ॥
 न कुयदंतकाष्ठं यश्रीकामी दूषिते दिने ॥ १७ ॥ प्रक्षाल्य
 भक्षयेत्काष्ठं प्रक्षाल्यैव तु संत्यजेत् ॥ आयुरित्यादिमं
 त्रौ यमुक्तः शाखाभिर्मंत्रणे ॥ १८ ॥ आयुर्बलं यशो वचः
 प्रजापशुन्वस्त्रनिव ॥ ब्रह्मप्रज्ञां यमेधां च तं नो देहि
 वनस्पते ॥ १९ ॥ पश्चाद्वा दशगंडूषे विदध्या दंतधावनं ॥

॥ ६ ॥

स्मृत्योंकारं च गायत्रीं निबध्नीयाद्विष्णुं ततः ॥ ८० ॥ पति
 तां त्यज पाखेंडी देवा जीवरजस्वलाः ॥ भिषकूपातके
 चंडालान् प्रेक्ष्यादंतधावने ॥ ८१ ॥ शृणु कं विद्वशं हं च छ
 त्राकं ग्रामकुक्कुटं ॥ अन्यान्नेवेदशान्पश्येद्विजः शुद्धो वि
 चक्षणः ॥ ८२ ॥ इति दंतधावनविधिः ॥ कुशैः पूतं भवेत्कु
 रोमोपस्पृशेद्विजः ॥ कुशेन चोद्धृतं तोयं सोमपानेन
 संमितं ॥ ८३ ॥ कुशाः काशास्तथादूर्वायिवा ब्रीहय एव
 च ॥ वृक्षजाः पुंडरीकाणि सप्तधा वेदिरुच्यते ॥ ८४ ॥ मा
 सेनस्य मावास्या तस्पां दभेच्चियो मेतः ॥ अप्यातया
 मास्ते दभवि नियोज्याः पुनः पुनः ॥ ८५ ॥ मासि मास्या
 द्वादाहं स्तनमास्येव चोदिताः ॥ शुचिर्भूत्वा शुचौ

स्नानं ५

देशे स्थित्वा पूर्वोत्तरामुखः ॥ ८६ ॥ ऊँकारेणैव मंत्रेण कुशान्स्पृ
 ष्वाष्टाद्विजोत्तम ॥ विरं चिना सहोत्पन्नपरमेशी निसर्गज
 रो भव ॥ ८७ ॥ ह्रं फट्कारेण दर्भोस्तु स ह्रस्वित्वा सुमुद्धरेत् ॥ ८८ ॥
 अनंतरं र्जर्मिणं साग्रं कोशं द्विदलमेव च ॥ प्रादेशमात्रं वि
 ज्ञेयं पवित्रं यत्र कुत्रचित् ॥ ८९ ॥ ब्रह्मयज्ञे जपे चैव ब्रह्मग्रं
 थिर्विधीयते ॥ भोजने वस्तुनिःप्राक्क एवं धर्मे निहीयते ॥ ९० ॥
 अन्यान्यपि पवित्राणि कुशदूर्वा मयानि च ॥ हेमात्मकप
 वित्रस्य कलां नार्हति षोडश ॥ ९१ ॥ हेमो वसु सर्वदा सर्वं कु
 र्याद्देवा विचारयन् ॥ शेषं दक्षप्रदेशिन्यां विभ्रयादीं हि
 तो द्विजः ॥ ९२ ॥ अनामिका धतं हेमंतर्जन्यां रूप्यमेव च ॥
 कनिका धतं खड्गं तेन पूतो भवेन्नरः ॥ ९३ ॥ पादुके चोत्त

ॐ

॥ १० ॥

ॐ

रीयेचतर्जन्यांरूप्यधारणं॥नजीवात्पितृकःकुर्याज्येष्ठेभ्रा
 तरिजीवति॥२४॥ताताम्ररसुवर्णानानर्कषोउशखदुभिः॥
 कृतात्रिशक्तिमुद्रेयंतीव्रदारिद्र्यनाशिनी॥२५॥अथस्नानं॥
 ॐस्नातोनाचरेत्कर्मजपहोमादिकिंचन॥त्वात्वास्वेदस
 माकीर्णरायनादुषितःपुमान्॥२६॥स्नवंतिहिस्तुपुत्रस्य
 इंद्रियाणिस्नवंतिच॥अंगानिसमतांयांतिचोत्तमानाध
 मैःसह॥२७॥अत्यंतमलिनःकायो नवाच्छिद्रसमन्वितः॥
 स्नवत्येवदिवारात्रौप्रातःस्नानंविशोधनं॥२८॥गुणादश
 स्नानपरस्परसाधोरूपंचतेजश्चबलंशौचं॥पायुष्यमारो
 ग्यमलोत्तुपत्यंदुःस्वप्ननाशश्चयशश्चमैधाः॥२९॥स्नानंनदी
 देवस्यातहृदेषुचसरस्सुच॥पंचपिंडाननुद्धृत्यनस्नायात्

परिवारि। लि॥ १००॥ भूमिषु मुद्गं तं वापि शीतमुष्णमथापि
 वा॥ गंगं पयः पुनात्याशु पापमामरणांतिकं॥ १०१॥ स्नात्वा
 चांतो वारि मध्ये। त्रिः पठेदद्यमर्षणं॥ सकल्यपूर्वकं स्नात्वा
 त्रिरात्रम्याथ तर्पणं॥ १०२॥ यज्ञोपवीती देवानां नीवीती रु
 षितर्पणे॥ प्राचीनावीतिपित्र्येतु स्येन तीर्थेन भावितः॥ १०३॥
 द्वौ हस्तौ युग्मतः कृत्वा पूरयेदुदकांजलिं॥ गोशृंगमात्रमुद्ध
 त्य जलमध्ये जलं क्षिपेत्॥ १०४॥ जलांजलित्रयं दद्याद्येवा
 न्ये संस्कृता भुवि॥ अत्र संस्कृत्य मीतानामेकमेव तटे क्षिपे
 त॥ १०५॥ यन्मया दूषितं तोयं शरीरमलसं भवान्॥ तद्दो
 षपरिहार्यं यस्मिन् तं तर्पयाम्यहं॥ १०६॥ अग्निदग्धाश्च
 ये जीवा येष्यंति दग्धाः कुले मम॥ भूमौ दत्तेन तोयेन

तप्रायांतु परांगतिं ॥१०७॥ विकिरेपिं उदाने च तर्पणे स्नान
 कर्मणि ॥ ३ पाचांतः सन्प्रकुर्वीत दमसंत्यजनं बुधः ॥१०८॥
 स्नातः शिरोनावधुने नो गेभ्यस्तोयमुद्धरेत् ॥ न च पूर्वधृतं
 वा सो न च तैलमुपस्पृशेत् ॥१०९॥ स्नात्वा न धावयेद्वस्त्रं न मृ
 ज्याद्वाससामुरयं ॥ न च निर्धन्यात्केशान्वासश्चैव नानि
 धुनेत् ॥११०॥ उत्तीर्य पीउयेद्वस्त्रं परिधाय च वाससी ॥
 स्वयंधौतेन कर्तव्या क्रिया धर्मा विपश्चिता ॥ न तु नेज क
 धौतेन नाहतेन न कुत्रचित् ॥१११॥ सकृद्धौतं न वंश्चेतां सद
 शं यंत्रधारितं ॥ अहृतं तं विज्ञानी याद्वै वेपि चैव पावनी ॥
 ११२॥ ब्राह्मणस्य सितं वस्त्रं नृपते रक्तमुत्थणं ॥ पीतं वैश्य
 स्य शूद्रस्य नीलं मलवदिष्यते ॥११३॥ विकध्नेनुत्तरीयश्च

नमश्चावस्त्रएवव॥ श्रौतंस्मार्तं तथा कर्मनमश्चिंतयेद
 पि॥११४॥ नमःस्यान्मलवद्वासानमः कौशेयकेवलः॥
 नमो द्विगुणवस्त्रः स्यान्मनोदग्धपटस्तथा॥११५॥ नम
 श्चस्यूवस्त्रस्यान्मनोयाथितवस्त्रकः॥ नमश्चबहुवस्त्र
 स्यान्मनः कौपीनकेवलः॥११६॥ काषायवस्त्रः साक्षाच्च
 दशनमः प्रकीर्तिताः॥ स्नानं कृत्वा इवस्त्रं तु ऊर्ध्वमुत्तार
 येद्विजः॥११७॥ उपा इवस्त्रमधस्ताच्चेत्युनस्नानेन शुध्य
 ति॥ नैकवस्त्रः प्रवर्तते जपसंध्यादिकर्मणि॥११८॥ नि
 ष्पीडितंधौतवस्त्रं यदास्कंधे विनिक्षिपेत्॥ तदा सुरं भा
 वेत्कर्म पुनस्नानं विशोधनं॥११९॥ वस्त्रं चतुर्गुणं कृत्य
 निष्पीड्य सदृशं तथा॥ वामप्रकोष्ठे निक्षिप्य स्त्रे लस्त्रे

अद्विराचमेत ॥१२०॥ अन्नाभैधौ । वस्त्रस्य शांसाक्षौ माविकं तथा ।
 कुतपं योगपट्टं च विवासास्तु न वैत ॥१२१॥ यज्ञोपवीते द्वे धाये श्रो
 ते स्मार्ते च कर्मणि ॥ तृतीयमुत्तरीयो र्थे वस्त्रा भावेत दिष्यते ॥
 १२२॥ ये वास्माकं कुले जाता अपुत्रा गोत्रिणो मृताः ॥ ते गृहं तु
 मया दत्तं वस्त्रनिःपीडनोदकं ॥१२३॥ मनुः ॥ निष्पीड्य स्नान
 वस्त्रं तु पश्चात्संध्यां समाचरेत् ॥ अन्यथा कुरुते यस्तु स्ना
 नं तस्य वृथा भवेत् ॥१२४॥ ब्रह्मक्षत्रविशां चैव मंत्रवत्स्नान
 मिष्यते ॥ तूष्णीमेव हि शूद्रस्य स्त्रीणां च कुरुनंदन ॥१२५॥ प्रा
 तर्मध्याह्नयो स्नानं वानप्रस्थ गृहस्थयोः ॥ यते स्त्रिषण्णं प्रोक्तं
 सत्तु ब्रह्मचारिणः ॥१२६॥ इति नित्यस्नानं ॥ अथ काम्यस्ना
 नं ॥ पुष्ये च जन्मनक्षत्रे व्यतीपाते च वैधृतौ ॥ अमावास्यां

नदीस्नानं पुनात्यासप्तसंकुलं ॥१२७॥ वैत्रहस्तचतुर्दश्यां यः
 स्नायाधिवसंनिधौ ॥ न प्रेतत्वमवाप्नोति गंगायां च विशेष
 षतः ॥१२८॥ ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे दशम्यां हस्तसंयुते ॥ दश
 जन्माद्यद्वागंगातेन पापहरास्मृता ॥१२९॥ सूर्यग्रहणसा
 तुल्या शुक्लमाघस्य सप्तमी ॥ अरुणोदयवेलायां तस्यां
 स्नानं महाफलं ॥१३०॥ पुनर्वसुबुधोपेता वैत्रमाससिताष्ट
 मी ॥ स्नानेः सुविधिवत्स्नात्वा वाजपेयफलं लभेत ॥१३१॥
 आषाढादिचतुर्मासं प्रातः स्नाया भवेन्नरः ॥ विप्रेभ्यो भो
 जनं दत्त्वा कार्तिक्यां गोप्रदो भवेत् ॥१३२॥ कार्तिकं सकलं
 मासं नित्यस्नाया जितेंद्रियः ॥ जपन्हविष्य भुक् स्नानः स
 र्वपापैः प्रमुच्यते ॥१३३॥ तुलामकरमेषेतु प्रातः स्नाया सदा

भवेत्॥ इविष्यं ब्रह्मचर्यं च महापातकनाशनं॥ ३४॥ श्रीकामः
 सर्वदा स्नानं कुर्वीता मत्तकैर्नरः॥ सप्तमी नवमी चैव सर्वकालं
 विवर्जयेत्॥ ३५॥ बालाश्च तरुणा वृद्धानरनारीनपुंसकाः स्ना-
 त्वा मातेश्च शुभे तार्थे प्राप्नुवंतीप्सितं फलं॥ ३६॥ अथाश्च कृष्णाय
 स्नानं॥ अश्वत्थीयोदके स्नायाद्भजध्यायेति सोऽन्यते॥ अमागु-
 रुसमायोगः सूर्यपर्वशताधिकं॥ ३७॥ गुरुवार्यमावास्याश्च २६
 कृष्णायारिणा॥ स्नानं प्रयागस्नानेन समं पातकनाशनं॥
 ३८॥ जीवो बृहस्पतिः सौरिरात्राये गुरु रंजिराः॥ वा॥ चस्पति
 देवमंत्राश्च भं कुयासि रामम॥ ३९॥ पक्षोपवासफलदाम
 हानद्यः समुद्रगाः॥ मासोपवासफलदः सह स्नातो महो-
 दधिः॥ ४०॥ समुद्रे पर्वसु स्नायादमायांतु विशेषतः॥ पापै

विमुच्यते सर्वैरमांते स्नानमाचरेत् ॥ ४१ ॥ भृगो भौमदि
 ने स्नानं समुद्रे च विवर्जयेत् ॥ ग्रहणेरविचार्य पुत्रे सुनै
 तदाचरेत् ॥ ४२ ॥ इति काम्य स्नानं ॥ अथ नेमि त्रिकं स्नानं ॥
 दिवा कीर्तिमुदक्यां च पतितं सूर्ये कांतथा ॥ शवंतं स्पृष्टि
 नं चैव स्पृष्ट्वा स्नानेन शुध्याति ॥ ४३ ॥ तत्स्पृष्टिनं स्पृशेद्य
 स्नु स्नानं तस्य विधीयते ॥ उर्ध्वा माचनं प्रोक्तं द्रव्यादेः प्रोक्ष
 णं मतं ॥ ४४ ॥ चंडालस्त्रत किशोः संस्पृष्टं संस्पृशेद्यदि ॥
 प्रमादात्ततः प्राचम्य जपं कुर्यात्सिमाहितः ॥ ४५ ॥ तत्स्पृष्ट
 स्पृशिनं स्पृष्ट्वा बुद्धिपूर्वं द्विजोत्तमः ॥ प्राचमेतु विशु
 ध्यर्थं प्राह देवः पितामहः ॥ ४६ ॥ चित्तिं च चित्ति काष्ठं च
 यूपं चंडालमेव च ॥ स्पृष्ट्वा देवत्वं चैव स चैवं जलमावि

श्रोत॥४७॥बोधांन्याशुपतान्नैनालोकायतिककापितान्॥
 विकर्मस्त्राद्विज्ञान्स्पृष्टासचैलंजलमाविश्रोत॥देवार्चनप
 रोविप्रोवितार्थविसरत्रयं॥सर्वदेवत्वंकोनामद्वयकव्येषु
 गदितः॥४८॥शिवंसूर्यतथाचंद्रदुर्गादीरुद्रदेवताः॥योर्च
 येत्पणपूर्वतुसद्यःपततिमानवः॥४९॥नस्त्रायादेवत्वंयूपं
 देवस्त्रानेतेर्वधने॥अन्यदातावुभौस्पृष्टासचैलोजलमोवि
 श्रोत॥५०॥मृतेजन्मनिसंक्रांतौश्राद्धेजन्मदिनेतथा॥अ
 स्पृश्यस्पर्शेचैवनस्त्रायादुल्लंघारिणा॥५१॥इतिनैमित्तिक
 स्नानं॥अथमलापकर्षणस्नानं॥पक्षादौचरवौषध्यांरि
 क्तायांचतथातिथौ॥तैलेनाभ्यज्यमानस्तुधनायुभ्योवि
 हीयते॥५२॥पंचदश्यांचतुर्दश्यामष्टम्यांरविसंक्रमे॥

द्वादश्यां सप्तमीषष्ठौ तैलस्पर्शविवर्जयेत् ॥५४॥ न च कुर्यात्
 तीयायां त्रयोदश्यां तिथौ तथा ॥ न वम्यां च दशम्यां च क्षेम
 मिध्वन्हि पंडितः ॥५५॥ संतापः कांतिरन्यायुर्धनं निर्वना
 तथा ॥ अनाशेऽप्यसर्वकामा अभ्यंगाद्वास्करादिषु ॥५६॥
 प्रतिप्रवसः ॥ सार्षपं गंधतैलं च यत्तैलं पुष्पवासितं ॥ अन्यद्
 व्ययुतं तैलं न दुष्यति कदाचन ॥५७॥ वृथा तस्मै दैर्घ्यं न
 वृथा जाप्यमवेदिकं ॥ वृथा त्वं श्रोत्रिये दानं वृथा भुक्तं म
 साक्षिकं ॥५८॥ नित्यं नैमित्तिकं चैव क्रियां गमनं कर्षणं ॥
 तीर्थाभावे तु कर्तव्यमुल्लोदकपरोदकैः ॥५९॥ आदित्य
 किरणैः पूतं पुनः पूतं च वद्विना ॥ आम्नातमातुरस्नाने
 न प्रसस्तं द्वागिनी ॥६०॥ सौकात्यारवि वारे च सप्तम्यां

गङ्गुदर्शनि॥ आरोग्यपुत्रविनाथीनस्नायादुल्लवारिणा॥६१॥
 संकल्पं सूक्तपठनं मार्जनं चाद्यमर्षणं॥ देवादि तर्पणं चैवं पं
 चांगं स्नानमुच्यते॥६२॥ अथ गौरी स्नानं॥ वृद्धमनुः॥ असाम
 थ्याधिरारस्य कालशक्याद्यपेक्षया॥ मंत्रस्नानादिकं प्रोक्तं मु
 निभिश्चैव नकादिभिः॥६३॥ आग्नेयं वारुणं ब्राह्मं वायव्यं दिव्य
 मानसे॥ पार्थिवं कापिलं चैव स्नानं सारस्वतं तथा॥६४॥ स्ना
 नं गायत्रिकं ख्यातं मंत्रस्नानं विशेषतः॥ आग्नेयं भस्मना स्नानं
 अवगाह्य च वारुणं॥ आपो हि षेति च ब्राह्मं वायव्यं रजसा ग
 वां॥६५॥ यत्तु सातपथ्यं हितं स्नानं दिव्यमुच्यते॥ आपो हि
 षादिभिर्मंत्रिर्मृदालं भस्म पार्थिवं॥६६॥ स्नानान्येतानि
 चापस्नुमानं संविशुचिंतनी॥ अशक्ता वशिरस्कं यन्मंत्र

स्नानमुदीरितं॥७॥आर्द्रेण वाससाचांगमार्जनं कापिलं स्मृ-
 तं॥विद्वत्सरस्य तीप्राप्तं स्नानं सारस्वतं विदुः॥८॥गायत्र्या
 जलमादाय दशकृत्योभिमंथ्य च॥शिरश्चांगानि सर्वाणि प्रो-
 क्षयेत्तेन वारिणा॥९॥स्नानं गायत्र्यं नाम सर्वपापप्रणा-
 शनं॥अशक्तानां तु जंतूनां गुरौः पादोदकं शुभं॥१०॥विप्रपा-
 दाद्विष्णुपादा तु तस्याः संभृतं कृतं॥प्रोक्षणा स्नानमाप्नोति
 ध्यानस्नानं विशिष्यते॥११॥चतुर्भुजं महाकायं शंखचक्र-
 गदाधरं॥ध्यायीत मनसा विष्णुं स्नानं मानसमीरितं॥१२॥
 एतैस्नानानु कल्प्यै स्तु संध्यायां ध्यापने शुचिः॥प्रातस्ना-
 तु मंशक्तस्य रोगाद्यैर्वा भयाच्च वा॥१३॥पूर्ववस्त्रं परित्यज्य
 गोणस्नानेन शुध्यति॥इति स्नानविधिः॥अथ तिलकं॥पर्व

ताग्रनदीतीरेममक्षेत्रेविशेषतः॥सिंधुतीरेचवल्मीकेतुलसी
 मूलमाश्रिताः॥१४॥मृदएतास्तुसंपाद्यावर्जयेदन्यमृत्तिका
 द्वारवत्युद्वाकोपीच दनाद्धपुद्रकं॥१५॥जाह्नवीतीर्षभतां
 मृदंमृद्वा विभर्तियः॥विभर्तिरूपंसोर्कस्यतमोनाशायके
 वलं॥१६॥श्यामंशांतिकरंप्रोक्तंरक्तंवश्यकरंभवेत्॥श्रीकरं
 पीतमित्याहुर्वैश्वंशेतमुच्यते॥१७॥अंगुष्ठःपुष्टिदःप्रोक्तो
 मध्यमायुःकरीभवेत्॥अनामिकान्नदानित्यंमुक्तिराय
 प्रदेशनी॥१८॥एतेरंगुलिभेदेस्तुकारयेन्ननखस्यशेता
 ललाटेकेशवंविद्यानारायणमथादरे॥१९॥माधवंहृदि
 विन्यस्यगोविंदंकंठकूपके॥उदरेदक्षिणेपार्श्वेविलुमि
 त्यभिधीयते॥२०॥तत्पार्श्वेबाहुमध्येतुविन्यसेन्मधुसू

दनं॥त्रिविक्रमंकर्णदेशो वामकुक्षेतु वामनं॥८१॥श्रीधरं
 बाहुके वामे हृषीकेशं तु कर्णके॥८२॥पृष्ठदेशे पद्मनाभं ककु
 दामोदरं स्मरेत्॥८३॥द्वादशोत्तानि नामानि वास्तुदेवेति म
 र्चनी॥संकर्षणादिभिः कृत्स्नशुक्ले चैकेशवादिभिः॥८४॥
 ऊर्ध्वपुंश्च शिवस्येवं विस्रोः कुर्युश्च वा बुधाः॥मृद्धिर्मिलेन
 मंत्रेण शेषं द्वादशनामभिः॥८५॥स्थानेष्वेषु द्विजः कुर्यान्नि
 मोतैः प्रणयेन व॥निटिले बाहुवच्चैव उं उवत्कर्णपिध्रवे॥८६॥
 हृदये कमलाकारं मुदरे दीपवस्त्रिरेव॥वेणुपत्रसमा
 कारं बाहुमध्ये समालिखेत्॥८७॥अधः पृष्ठे स्कंधदेशे
 लिखेज्जंघुकृति॥दशांगुलप्रमाणं तु ह्युत्तमौत्तम उच्य
 ते॥८८॥नवीगुलं मध्यमं स्यादष्टांगुलं मतः परं॥सप्तषट्

फल

पंचभिः पुंद्रं मध्यमं त्रिविधं स्मृतं ॥ चतुस्त्रिंशंगुलैः पुंद्रं कनि
 ष्ठं त्रिविधं स्मृतं ॥ शिवकेशवयोश्चिह्नाश्चक्रशूलादिकान्द्वि
 जः ॥ नधारयेत्तमतिमान्चेदिकेवर्त्मानि स्थितः ॥ ८२ ॥ मृत्तिकां
 चंदनं चैव भस्म तोयं चतुर्थकं ॥ एभिर्द्रव्यैर्यथाकालं मूर्द्धपुं
 द्रं भवेत्सदा ॥ ८३ ॥ स्नात्वा पुंद्रं मृदा कुयद्भुत्वा चैव तु भस्म
 ना ॥ देवानभ्यर्च्य गंधेन सर्वपापपनुत्तये ॥ ८४ ॥ जलेन
 तिलकं कुयज्जित्वा तः कर्म सिद्धये ॥ न काचिन्मृदातिर्यङ्
 न्यसेद्दूर्ध्वं न भस्मना ॥ ८५ ॥ श्राद्धे यज्ञे जपे होमे वैश्वदेवे सुरे
 चने ॥ धृतं त्रिपुंद्रः पूतात्मा मृत्युं जयति मानवः ॥ ८६ ॥ सत्यं
 शौचं जपो होमस्तीर्थं देवादिपूजनं ॥ तस्य व्यर्थमिदं सर्वं य
 स्त्रिपुंद्रं न धारयेत् ॥ ८७ ॥ ललाटे हृदये नाभौ गलांसे बाहु

५ धानप्रस्थस्य कन्यानां दीक्षाहीननृणां तथा ॥ मध्याह्नात् प्रागुज्ज्वलैर्यु-
क्तं परतो जलवर्जितं ॥ ५

संध्यषु ॥ पृष्ठदेशिरस्येवं स्नानेष्वेतेषु धारयेत् ॥ १५ ॥ अग्नि-
रित्यादिभिर्मंत्रैः शुद्धब्रह्माभिर्मंत्रितं ॥ शिवमंत्रेण तद्धार्यं मं-
त्रेण श्वाक्षरेण वा ॥ १६ ॥ गायत्र्या वा च देवर्षे मंत्रेण प्रणवेन
वा ॥ धार्यं भस्म त्रिपुंड्रं तु गृहिणा जलसंयुतं ॥ १७ ॥ सौर्वर्ण्यं
भवेत्स्त्रीणां यतीनां जलवर्जितं ॥ मध्यांशुलित्रयेणैव स्य
दक्षिणकरस्युत्तुं ॥ त्रिपुंड्रं धार्यं द्विद्वान्सर्वकल्मषनाशनं ॥
मध्यमाना भिक्षांशुश्चैरनुत्तमो मे विलोमतः ॥ १८ ॥ अतिस्वल्प-
मनायुष्यमतिदीनं तपश्चयं ॥ नेत्रयुग्मप्रमाणेन त्रिपुंड्रं धा-
रयेद्विजः ॥ १९ ॥ षडंगुलप्रमाणेन ब्राह्मणानां त्रिपुंड्रं कं ॥ नृपाणां
यतुरंगुलं वै श्यानां द्व्यंगुलं तथा ॥ २० ॥ ऋद्धाणां मथ सर्वेषां
मेकांगुलं ॥ त्रिपुंड्रं कं ॥ त्रिपुंड्रं ब्राह्मणे विद्वान्मनसापि न लंघयेत् ॥ २१ ॥

स्मृत्या विधीयते यस्मात्तत्यागी पतितो भवेत् ॥ त्रिपुंक्षुण विनाये
 न विप्रेण यदनुष्ठितं ॥ १०४ ॥ न तद्ध्यानं न तत्काननं न तद्दानं न जपो न सः ॥
 यं भस्मधारिणं दृष्ट्वा वाचा निंदन्ति मानवाः ॥ तेषां शृङ्गेण संभूतिरनुमे
 या विपाश्चिता ॥ १०५ ॥ अथ संध्या वंदनं ॥ संध्यायेन न विज्ञाता संध्या
 येनानुपासिता ॥ जीवमानो भवेद्धूद्रो मृतश्चायमि जायते ॥ १०६ ॥
 संध्याहीनो शुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु ॥ यदन्यत्कुरुते कर्म
 न तस्य फलमाप्नुवेत् ॥ १०७ ॥ संध्या त्रयं तु कर्तव्यं दिजेनात्मविदा
 सदा ॥ संध्या उपास्ते ये तु सततं रांसितः ॥ ब्रताः ॥ विधूतपापास्ते
 यांति ब्रह्मलोकं सनातनं ॥ ॥ आदित्यस्यैव कालभेदेन नामान्या
 ह ॥ गायत्री नाम पूर्वह्नि सा वित्री मध्यमे दिने ॥ सरस्वती च साया
 न्ने सैव संध्या त्रिषु स्मृता ॥ १०८ ॥ गायत्री तु भवेद्भक्ता सा वित्री शु

१८
 क्ववर्णिका॥सरस्वतीतथा कृष्णा उपास्या वर्णभेदतः॥१९॥ गाय
 त्रीब्रह्मरूपा तु सा वित्रीरुद्ररूपिणी॥सरस्वती कृष्णरूपा उपास्या
 वर्णभेदतः॥२०॥प्रतिग्रहाच्चदोषानुपातकादुपपातकात्॥गा
 यत्रीप्रोच्यते यस्माद्गायत्री तत्रायते तः॥२१॥अथ कालः॥उत्तमाता त
 रकोपेता मध्यमालुप्ततारका॥अधमासूरसहिता प्रातःसंध्या र्य
 त्रिधामता॥२२॥उत्तमासूर्यसहिता मध्यमालुप्ततारका॥क
 निष्ठातारकोपेता सायं संध्या त्रिधामता॥संध्या कालः प्रा
 गुदयाद्विप्रस्य त्रिमुहूर्तकः॥क्षत्रियस्य तद्वर्द्धस्या तद्वर्द्धस्या
 द्विशो युता॥२३॥रात्र्यंतयामनाडी द्वे संध्या कालौ यमुच्यते।
 दर्शनाद्विरेषास्तदंतो मुनिभिस्मृतः॥२४॥अथर्द्धयामा
 दासायं संध्या द्विकीयते॥अथ देशः॥व्यासः॥गृहत्वे क गु

संध्या

णासंध्यागोष्ठेदशगुणास्मृताः॥शतसाहस्रिकानद्यांअनंतावि
 सुसंनिधौ॥२०७॥बहिसंध्यादशगुणागर्तप्रस्रवणेषुच॥ख्या
 तेतीर्थशतगुणाह्यनंताजाह्नवीजले॥२०८॥अनृतंमध्यगंधंचदि
 वामैश्वर्यमेवच॥पुनातिवृषलस्यान्नंबहिःसंध्याउपासिता॥२०९॥
 नासिकामंगुलीमिश्रतर्जनीमध्यमादते॥दक्षिणेनैर्धृष्यसव्ये
 नतुविसर्जयेत्॥२१०॥प्रणवंव्याहृतीःसप्तगायत्रीशिरसासह
 त्रिःपठेदायतःप्राणःप्राणायामःसमुच्यते॥२११॥शनैर्नासापु
 टेवायुमुत्सृजेनतुवेगतः॥नकंपयेध्वरीरंतुसयोगीपरमोम
 तः॥२१२॥सूर्यश्चेत्यनुवाकेनप्रातःकालेपिबेदपः॥अग्निश्चे
 त्यनुवाकेनसायंकालेतथैवच॥२१३॥आपःपुनंतुमध्याह्नेमी
 चाचमनमाचरेत्॥आपोहिष्ठेतिस्त्रुक्तेनरुगंतेनतुमार्जनं॥२१४॥
 अर्द्धयतिनपादेनकुर्याद्वाशिष्टस्यसंमतं।करेणोद्धृत्य

सलिलं घ्राणमासज्यतत्र च ॥ जपेदनियता सर्वात्रिः सह
 द्वाघमर्षणं ॥ २१५ ॥ ततो जलं प्रगृह्याथ प्राञ्जुर्खा जलिना स्म
 रेत ॥ स्थानादौ सुस्थितं तेजः स्फटिकज्योतिषा समं ॥ २१६ ॥
 व्याहृत्यादि जपे नमंत्रं स्मृत्यैवंपरितोर वैः ॥ मंदेहान्युध्यतः कू
 रान्निक्षिपेत्तेष्वथां जलिम् ॥ २१७ ॥ षोडशाक्षरमंत्रेण पुनरा
 ह्वय सत्वरः ॥ पुनर्जलं गृहीत्वैव तेजो मंत्रं च संस्मरन् ॥ २१८ ॥
 स व्याहृति कां गायत्री मुच्चार्य त्रिः क्षिपेज्जलं मुक्तहस्ते
 न दातव्यं मुद्रां तत्र न कारयेत् ॥ २१९ ॥ तर्जन्यंगुष्ठयोगे तु रा
 क्षसी मुद्रिका स्मृता ॥ राक्षसी मुद्रिका घृणततो यं रुधि
 रं भवेत् ॥ २२० ॥ उदुत्यमिति सूक्तेन तत्पश्चाद्यदि वाकरं ॥ सं
 ध्यद्वयततो जाप जायत्री वेदमातरं ॥ २२१ ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ १५ ॥

जपन्नासीतसावित्रीप्रत्यगातारकोदयात्॥संध्याप्राक्प्रातरेव
हितिष्ठेदासूर्यदर्शनात्॥२२॥व्यासः॥अष्टोत्तरशतंनित्यमष्टा
विंशतिमेववा॥विधिनादशकंवापित्रिकालेषुजपेद्बुधः॥२३॥
आसनान्याह॥कौशेयंकंबलंचैवअजिनंपटमेवच॥क्षरुजं
तालपत्रंवाओसनंपरिकल्पयेत्॥२४॥तेषांफलान्याह॥हस्त
जिनेज्ञानसिद्धिर्मेक्षश्रीव्याघ्रचर्मणि॥वशाजिनेव्याधिनाशःक
बलेदुःखमोचनं॥२५॥अभिचारनीलवर्णंरक्तंवश्यादिकर्मणि॥
शांतिकंकंबलंप्रोक्तंसर्वेष्टंचित्रकंबलः॥२६॥वंशासनेतुहारि
द्रुपापाणेव्याधिसंभवः॥धरण्यादुःखसंभूतिर्दैर्भाग्यंछिद्रहा
रुजे॥२७॥तृणधनयशोहानिःपद्मवेचित्रविभ्रमः॥सायंप्रात
श्चमध्याह्नेसावित्रीवाग्येनोजपेत्॥२८॥सहस्रपरमांदेवी

२१
 शतमध्यां दृशावरां ॥ गायत्री संस्मरेद्दीमानुहृदि वा सूर्यमं
 उचि ॥ २२ ॥ मनः संतोषणं शौचं मौनं मंत्रार्थचिंतनं ॥ अथ
 यत्नमनिर्वेदो जपसंपत्तिहेतवः ॥ ३० ॥ उत्तममानसं जप्यं तु
 पांशुमध्यमं विदुः ॥ अधमं वाचिकं प्राहुः सर्वमंत्रेषु वैद्विजः ॥
 ३१ ॥ वस्त्रेण धाद्यनुकं रं दक्षिणं यः स राजपेत् ॥ तस्य तस्य
 फलं जप्यं तद्दीनमफलं स्मृतं ॥ ३२ ॥ गच्छतस्तिष्ठतो वापि स्व
 क्षया कर्म कुर्वतः ॥ प्रशुचे वा विसंख्यातसर्वं निफलं भ
 वेत् ॥ रजतं द्राक्षकैमालांतथैवांगुलिपर्वभिः ॥ शतं स्याद्धं
 खमालिभिः प्रवालैश्च सहस्रकं ॥ ३४ ॥ स्फटिकैर्दशसाहस्रं
 मौक्तिकैर्लक्षमुच्यते ॥ पद्माक्षैर्दशलक्षंतु सौवर्णैर्कोटिरु
 च्यते ॥ ३५ ॥ कुशग्रंथ्या च रुद्राक्षैरनंतं फलमुच्यते ॥ अथो

॥ २१ ॥

त्ररशतंकुर्याच्चतुःपंचाशिकांतथा॥३६॥सप्तविंशतिकावापि
 ततो नैकाधिकामता॥ततो जपं निवेद्याथ जातवेदसेतद्ध्वं योः॥
 ३७॥नमो ब्रह्मणे दिशो नत्वा सावित्र्या दीक्षतस्मरेत्॥उक्तमेशि
 खरे देवि भूम्यां पर्वतम् ह्वनि॥३८॥ब्राह्मणे रभ्यनुज्ञाता गच्छ
 देवियथा सुखं॥संध्यां पिसर्ज्य भद्रं नो शांतिस्त्रिःसायमित्य
 पि॥३९॥स्तुतके विशेषः॥भरद्वाजः॥स्तुतके मृतके वापि प्राणा
 यामममंत्रकं॥तथा मार्जनमंत्रांस्तु मनसोच्चार्य मार्जयेत्॥
 गायत्री संम्यग् उच्चार्य सूर्यायार्घं निवेदयेत्॥मार्जनं तु न
 वा कार्यं उपस्थाने न चैव हि॥४०॥आपन्नश्चाशुचिः काले
 गायत्रीं च जपेद्दृश॥जलाभावे महा मार्गे बंधने च शुचाव
 पि॥उभयोः संध्ययोः काले रजसा वाघ्यं मुस्तजेत्॥४१॥

अथ होमविधिः ॥ दक्षः ॥ संध्याकर्मवसाने तु स्वयं होमो विधीयते ॥
 रुक्मिण्युत्रो गुरुभ्राता भागिने योष पतिः ॥ एतैरपि हुतं यस्या
 तद्भुतं स्वयमेव हि ॥ ४२ ॥ असमक्षं तु दंपत्योर्होतव्यं न त्विगा
 दिना ॥ द्वयोरप्यसमक्षं तु भवेद्भुतं मनर्थकं ॥ ४३ ॥ होमकालः ॥
 उदिते नुदिते होमसमयाध्युषिते तथा ॥ यावत्सम्यङ् न भा
 व्यं ते न भस्य द्वा ॥ एतिसर्वतः ॥ नोहितत्वं तु नापैति तावत्सायं तु
 हयते ॥ ४४ ॥ अथ गौणकालः ॥ आसार्यकर्मणः प्रातरा प्रा
 तः सायकर्मणः ॥ आहुतिर्नाति पद्येत पार्वणं पार्वणं त
 रात् ॥ ४५ ॥ पक्षहोममाह मरीचिः ॥ शरीरापद्मवेद्यत्रभया
 द्वा त्ति प्रजायते ॥ तथान्योऽपि चापस्तु पक्षहोमो विधीय
 ते ॥ ४६ ॥ पुनराधाननिमित्तानि ॥ अग्नावनुगते यस्य होम

* जात्ययेत रूपदुत्तराधा नामिष्य ते सश्रौता धाने
 विशेषः । होमविज्ञाने २
 कालद्वयं व्रजेत् ॥ उभयोर्विप्रवासे वालौकि कोऽग्निर्विधीयते ॥
 ४९ ॥ विहायाग्निं सभायश्चेसीमामुलंध्य गतिं ॥ होमकाकं
 कृत्यास्मात्तं कुर्याद्विचक्षणः ॥ स्मृतीनां वेदमूलत्वास्मात्तं के
 चित्पुराविदुः ॥ कर्मस्मात्तं विवाहाग्नौ कुर्वीत प्रत्यहं गृही ॥
 दायकालाहते वापि श्रौतं वैतानिकाग्निषु ॥ ५० ॥ मनुः वै वा
 हकेऽग्नौ कुर्वीत गार्ह्यं कर्म यथाविधि ॥ पंचयज्ञविधानं च
 पक्त्तिं चान्याहिकीं गृही ॥ ५१ ॥ एकस्मिन्नप्यति क्रांते दिने दा
 नविवर्जिते ॥ दस्युमिर्मुषितस्यैव युक्तमाक्रंदितं भृशं ॥ ५२ ॥
 मंगलदर्शिनं ॥ नारदः ॥ लोकेऽस्मिन्मंगलान्यष्टौ ब्राह्मणो गौ
 रुताशनः ॥ हिरण्यं सर्पिरादित्यमापो राजा तथा षष्ठमः ॥
 ५३ ॥ अग्निचित्कपिलासत्री राजा मिक्षुर्महोदधिः ॥

४२

२२
 दृष्टमात्राः पुनंत्येते तस्मात्परये सदाबुधः ॥५४॥ इत्यहं प्रा
 ध्यभागकृत्यं ॥६२॥ द्वितीये च तथा भागे वेदाभ्यासो विधी
 यते ॥ वेदस्वीकरणं पूर्वं विचारोभ्यसनं जपः ॥ तदानीं यैव
 शिष्येभ्यो वेदाभ्यासो हि पंचधा ॥५५॥ समित्पुष्यकुशादी
 नो सकालः समुदाहृतः ॥ अथ तृतीयभागकृत्यं ॥६३॥
 तृतीये च तथा भागे पोष्यवर्गार्थसाधनं ॥ मातापिता गु
 रुभायाः प्रजादीनः समाश्रितः ॥ अभ्यागतोति विश्याग्निः ८
 पोष्यवर्गश्च मेदशा ॥५७॥ पोष्यवर्गार्थसिद्ध्यर्थं धनमिच्छेत् ८
 बुद्धिमान् ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ कुसुमकुंभीधान्योवाच्याहिको
 स्वस्ततापिवा ॥ जीवेद्वापि शिलोर्ध्वं न श्रेयानेषां पुरः पुरः ॥
 ५८॥ नराज्ञः प्रतिगृह्णीयाद्बुधस्यो धास्त्रवर्तिनः ॥ शौकुशाः ८

॥२३॥

यं २

ब्रा ५
प ६

कंपयोमस्याः पुष्पं गंधादधिसितिः॥ मांसं शय्यासनंधानाः प्रत्या-
ख्येन वारिचपरा॥ अयाचिता हतं ग्राह्यमपि दुष्कृतकर्मणः॥ अन्य-
त्र कुलवापं छपतितेभ्यस्तथा द्विषः॥ ६०॥ अथ यत्तु र्थनागकृत्यं॥
दहः॥ चतुर्थे तु तथा भागे स्नानार्थं मदमाहरेत्॥ तिलपुष्पकु-
शादींश्च स्नायाद्द्वित्रिमे जले॥ ६१॥ स्वगृह्यविधिना स्नात्वा ब्रह्म-
यज्ञं ततो द्विजः॥ स्वाध्यायतर्पणभ्यां च गृहमेत्याचरेत्पठना॥ ६२॥
स चार्वाकपणान्नकार्यः पश्चाद्वा प्रातराहुतैः॥ वैश्वदेवावसाने
वानान्यत्र ते निमित्ततः॥ ६३॥ ब्रह्मयज्ञप्रकारः॥ दर्भान्विहृशु-
चौ देशे प्रागग्रानास्तृणान्यथा॥ दर्भेषूपविशेत्कर्मण्यत्र
प्राञ्जुर्य एव सन॥ कृत्वोपस्वङ्करे सव्ये उत्ताने प्रागादिगं गु-
ले॥ उपवित्रे स्थापयेदुक्ते प्रागग्रे दक्षिणे नतु॥ ६४॥ न्यत्र प्रागं
गुलं तेन संदध्यादक्षिणं करं॥ सक्तोद्यन्यतमं पूर्वमभिशं

संतिशक्तिः॥६६॥उं पूर्वा व्याहृती स्तिस्त्रसमस्ताश्च सरुद्धदे
 त॥पधस्त्वर्द्धशः सर्वासावित्री त्रिवदेदथ॥६७॥ततो याव
 त्प्रतिज्ञातमध्यायं सूक्तमेव वा॥रुचं वाप्यततो वश्यं मधी
 यीतस्वशक्तिः॥६८॥रुचिधाने॥आश्चयं सूक्तमाद्यंतं मुख्यं
 ब्रह्मपिसंमतं॥रायस्योषकरंधन्यं जपत्विप्रोर्थमाप्नुयात्॥६९॥
 रुषिंसर्वमिमं जप्त्वा स पुत्रं नियतः शुचिः॥संहिताफलमाप्नो
 व्यृज्वेदस्य न संशयः॥७०॥अग्निमालेजपे सूक्तं पापघ्नं श्रीक
 रं परं पारायणफलं तस्य वेदानां स्यात्सहस्रशः॥७१॥याव
 धं कथमधीत्याते त्रिर्नमो ब्रह्मणे पठेत्॥ब्रह्मयज्ञं जपेत्स्व
 पमनध्यायेत्सर्वदा॥७२॥अथ तर्पणं॥अपांसमाप
 मागत्य तर्पयेद्देवदेवताः॥एवमंतानि तृप्यं चित्यंतैः
 षड्त्रिंशर्मत्रैः॥७३॥संवेदपो ग्निस्तृप्यतु देवतीर्थं

क ५

नसव्यतः॥ श्रुत्यादिसर्वभूतानितर्पयामीत्यनुब्रुवन्॥ तर्पये
 म्पितृतीर्थेनूशतव्याद्यप्यसव्यतः॥ सनकश्चसनंदनस्त
 तीयश्चसनातनः॥ कपिलश्चासुरश्चबोऽलुःपंचशिख
 स्तथा॥ एतेब्रह्मशिखास्तप्यामिनुष्याःपरिकीर्तिताः॥
 ११॥ व्यासः॥ एकैर्मंजलिंदेयादौदौतुसनकादयः॥ अहतिपि
 तरस्त्रीस्त्रीनास्त्रियश्चैकमंजलिः॥ शांखायः॥ मातृमु
 ख्यास्तुयास्त्रिस्तस्तासांश्रीस्त्रीजलांजलीना॥ सापत्नीचा
 र्यपत्नीनांदौदौदद्याज्जलांजली॥ १२॥ कुशाग्रैस्तर्पयेद्देवा
 न्मनुष्यान्कुशमध्यतः॥ द्विगुणीकृत्यमूलाग्रैःपितृन्संते
 र्पयेद्विजः॥ १३॥ तर्पणेकममाह॥ आदौपिताततोमातासा
 पन्नजननीतथा॥ मातामहाःसपत्नीकाःस्वपत्नीतदनंत

२॥८२॥ सुतभ्रातृपितृव्याश्च मातुलाश्च सभार्यकाः॥ दुहिता
 भगिनी चैव दौहित्रो भागिनेर्यकः॥ पितृष्वसामातृष्वसौश्च
 श्रुयो गुरुरर्थिनेः॥ ८३॥ योगयाज्ञवल्क्यः॥ यद्युद्धतं निषि
 चेत्तु तिलान्संमिश्रयेज्जले॥ अतो न्यथा तु सव्येन तिला
 ग्राह्या विचक्षणैः॥ ८४॥ रोमसंस्थानं तिलान् कृत्वा यस्तु
 तर्पयते पितॄन्॥ पितरस्तर्पितास्तेन रुधिरेण मलेन वा॥ ८५॥
 पटेन दाशमपत्रेषु रोमकूपेषु ये तिलाः॥ ते तिलाः कृमिसं
 युक्तास्तज्जलं रुधिरायते॥ ८६॥ शौनकः॥ देवादितर्पणं
 कृत्वा वस्त्रं निःपीड्य शोधयेत्॥ स्नानार्थं प्रस्थितं विप्रं दे
 वाः पितृगणैः सह॥ ८७॥ वायुरूपेण तिष्ठंति तृषितास्ते ज

लार्थिनः॥ निराशास्तु निवर्तते वस्त्रनिष्पीडने कृते । तस्मान्न पीड
 ये द्वस्त्रैर्मकृते तर्पणे द्विजः॥ ८८॥ अथ भीष्मतर्पणं॥ कृत्वा हृत्मां
 तुमाघस्य दद्याद्भीष्माय यज्जलं॥ संवत्सरकृतं पापं तद्भूतादे
 व नश्यति॥ ८९॥ वेद्याद्युपादगोत्राय सां हृत्य प्रवराय च॥ गौ
 पुत्राय भीष्माय प्रहास्य हंजलांजलिं॥ ९०॥ अपुत्राय देहा
 म्येतस्स लिलंभीष्मवर्मणे॥ अथ यमतर्पणं॥ बृहस्पतिः॥ दी
 पोऽसवचतुर्दश्यां कार्यं त्रयमतर्पणं॥ कृत्वांगारचतुर्दश्यां
 मपि कारुयं सदैव वा॥ ९१॥ इह जन्म कृते पापं मन्यजन्मा
 र्जितं च यत्॥ कृत्वांगारचतुर्दश्यां तर्पयंस्तद्व्यपोहति॥ ९२॥ य
 माय धर्मराजाय मृत्यवे चांतकाय च॥ वैवस्वताय कालाय

२६
 या
 सर्वभूतक्षयच॥ ओदुंबराय दध्नाय नीलाय परमेष्ठिने ॥ एको
 दशाय चित्राय चित्रगुप्ताय ते नमः ॥ एकैकेन तिलैर्मिश्रास्त्री
 स्त्रीदद्याज्जलांजलीन ॥ यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणदेव नश्य
 ति ॥ ६ ॥ यज्ञोपवीतिना कार्यं प्राचीनावीतिना तथा ॥ देवत्वं च
 पित्रत्यं च यमस्य स्याद्विरूपता ॥ ७ ॥ नैश्यां भार्गवैभानौ
 कृतिकासु मघासु च ॥ भरण्यां जन्मनि गृहे सप्तम्या मय न
 द्वये ॥ युगादिषु गजधायामन्यादिषु पितृक्षये ॥ पिंडदानं क्ष
 यावर्जं मृत्स्नानं तिलतर्पणं ॥ पुत्रभृत्यकलत्रार्थी न तु कुर्या
 त्कथंचन ॥ ८ ॥ विवाहप्रत्यूहासु वर्षमर्द्धतर्द्धकं ॥ पिंड
 दानं मृदास्नानं न कुर्यात्तिलतर्पणं ॥ संस्कारेषु तथा न्येषु

॥ २६ ॥

जातपुंसवनादिषु॥यावन्मासःसमाप्येततावत्पिंउंश्चवर्ज
 येत॥२२॥वृद्धावनंतरं प्राज्ञस्तथैवतिलतर्पणं॥संक्रांत्यादिनि
 मित्रेषुस्नानांगेतर्पणेतथा॥२३॥तिथिचारानिषेधेपितिलै
 स्तर्पणमाचरेत्॥उपरागेपितुःश्राद्धेपातेमायांचसंक्रमे
 २४॥अथदेवपूजा॥नृसिंहपुराणे॥जलदेवंनमस्कृत्यत
 तोगच्छेद्गृहंबुधः॥पौरुषेणचसूक्तेनततोविसृज्यसमर्चयेत्॥
 २५॥महाभारते॥कलौकलिमल्लेधंसंसर्वपापहरंहरिं॥
 येर्चयंतिनरानित्यंतपिबन्धायथाहरिः॥२६॥पंचायत
 नस्थापनप्रकारः॥शंभौमध्यगतेहरीनहरभूदेव्योहरौ
 शंकरेभास्येनागसुतारवौहरगणेशाजांबिकास्त्रापि

ताः॥३॥ देव्यां विष्णुहरे कदंतखयो ४ लंबोदरे जेश्वरे नार्याः ॥ ५ शं
 कर भागतोति सुखदाय्य स्नास्तुते हानिदाः ॥ ६ ॥ मुख्ये पुष्पा
 जलिंदत्वा गणेशाद्यर्चनं भवेत् ॥ गणेशाख्य मुख्यश्चेत्तत्र
 सूर्यक्रमोद्भवैत् ॥ ७ ॥ पुष्पैररण्यसंभूतैः पत्रैर्वागिरिर्सं
 भवैः ॥ अपर्युषितानि द्विद्वेः प्रोक्षितैर्जंतुवर्जितैः ॥ ८ ॥ आ
 त्माशमोद्भवैर्वापि भक्त्या संप्रजयेत्सुरान् ॥ कृमिकीटा
 वपन्ना निशीर्णपर्युषितानि च ॥ ९ ॥ स्वयंपतितपुष्पा
 णित्यजेत्तु पतितानि च ॥ मुकुलैर्नर्चयेद्देवमपक्वं न नि
 वेदयेत् ॥ फलंचरुमिबद्धंच प्रयत्नात् द्विवर्जयेत् ॥ अल्पा
 भेतुस्तु पुष्पाणां पत्राण्यपि निवेदयेत् ॥ १० ॥ पत्राणामप्य

॥ २७ ॥

लाभेतु फलान्यपि निवेदयेत् ॥ फलानामप्यलाभेतु तृणशुष्मौ
 षधीरपि ॥ ३५ ॥ षधीनामलाभेतु भक्त्या भवति पूजेतः ॥ स्रग्मि
 श्च नृपशाईलितदेवद्विगुणं भवेत् ॥ ३५ ॥ समित्पुष्पकुशादी
 निब्राह्मणः स्वयमाहरेत् ॥ शूद्रा नीतैः क्रयक्रीतैः कर्मकुवा
 न्पतत्यधः ॥ ३६ ॥ समित्पुष्पकुशादीनि वहंतं नाभिवादयेत् ॥
 तद्द्वारं चैव नान्यान् हि निर्माल्यं तद्भवेत्तयोः ॥ ३७ ॥ देवोपरि
 धृतं यच्च वामहस्ते धृतं च यत् ॥ अधो वस्त्रधृतं यच्च जले तं
 क्षालितं च यत् ॥ ३८ ॥ देवतास्तं न गृह्णति पुष्पं निर्माल्य
 तां गतं ॥ देवतार्थं च कुसुममस्तेर्यं मनुरब्रवीत् ॥ ३९ ॥ पु
 ष्पाणां कालविशेषतो निर्माल्यतामाह ॥ भविष्यत्पुराणे ॥
 प्रहरंतिष्ठते जातीकरवीरमहर्निशं ॥ तुलस्यां बिल्वपत्रेषु

जलजेषु च सर्वशः॥ न पर्युषित दोषो स्तिमालाकार गृहेषु च॥
 ३१०॥ मुद्गराणिकदंबानि रात्रौ देयानि भास्करे॥ कनकौ नि
 कदंबानि रात्रौ देयानि शंकरे॥ दिवा चान्यानि पुष्पाणि दि
 वारात्रौ च महिका॥ ३११॥ अथ निषिद्धानि॥ केतकी चाति
 मुक्तश्च कुंदो यूथो मदंतिका शरीषसज्जबिंधूककुसुमं व
 जयेद्विवे॥ ३१२॥ शिवे विवर्जयेत्कुंदमुन्मत्तं च तथा हरौ॥
 देवीनाम कर्मदारौ सूर्यस्य तगरं तथा॥ ३१३॥ अथ विहिता
 णि॥ अपामार्गस्य प्रथमं भंगराजमतः परं॥ तस्मात्तु
 र्यादिरं श्रेष्ठं ततो बिल्वस्य पत्रकं॥ बिल्वपत्रादपि हरेस्तु
 लसीपत्रमुत्तमं॥ एतेषां तु यथा लाभं पत्रैश्चार्चयेद्दे
 विं॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो विसृलोकं महायते॥ ३१४॥
 ३१५॥ शमीपत्रं तु तः परं॥ दुर्वापत्रं तथा श्रेष्ठं ततोऽपि कुशपत्रकं॥ तस्मा
 द्दमनकं श्रेष्ठं

त७

॥२८॥

निविन्यस्तातुलसीपत्रमंजरी॥ सुवर्णकोटिपुण्यानांपुण्यं यद्ध
 त्यतोधिकं॥१८॥ अथ पूजायत्नानि॥ अस्य ग्रीहद्वये सूर्ये स्थं
 डिले प्रतिमासु च॥ षट् स्वतेषु हरेः सम्यगर्चनं मुनिभिस्मृतं॥
 ॥१९॥ कामासक्तोऽथ वा कुदः शालग्रामशिला च नात्र॥ भक्त्या
 वा यदि वा भक्त्या कलौ मुक्तिमवाप्नुयात्॥२०॥ वैवस्वतभय
 नास्ति तथा कलिकालजं॥ यः कथं कुरुते यस्तु शालग्रामशि
 लाग्रतः॥२१॥ शालग्रामशिलायास्तु प्रतिष्ठाने न विद्यते॥
 महापूजां तु कृत्वा दौ पूजयेतां ततो बुधः॥२२॥ बाणलिंगानि
 राजेन्द्रयातानि भुवनत्रये॥ न प्रतिष्ठानसंस्कारस्तेषां मा
 वाहर्न तथा॥२३॥ शालग्रामाः समाः पूज्या विषमानकदा
 च न॥ समेषु द्वितयं नैव विषमेष्वेकमेव हि॥ स्त्रीश्च इति

धि३

मि

२९

तादीनां पंथानां च विकर्मिणां नैवाधिका रोविज्ञेयः शास्त्राग्राम
 शिलाचर्चने ॥ ३२४ ॥ नाच्यगिहैरमजामूर्तिश्चतुरंगुलतोधि
 का ॥ नवितस्त्यंकाधातुसंभवाश्रेयश्छता ॥ ३२५ ॥ गृहेर्लि
 गद्वयं नाच्यं गणेशचित्तयंतथा ॥ राक्तित्रयंतथा शंखं म
 स्योदिदृशकां कितं ॥ ३२६ ॥ पूजेतिकर्तव्यता ॥ अर्चनं संप्र
 वक्ष्याविस्तारमिततेजसः ॥ यत्कृत्वा पुनयः सर्वपरिनिवा
 एमाप्नुयुः ॥ ३२७ ॥ आनुष्टुभस्य सक्तस्य त्रिष्टुवंतस्य देवताः
 पुरुषो योजगद्बीजमृषिर्नारायणः स्मृतः ॥ ३२८ ॥ हस्तयोः
 पादयोर्जन्यो कंठ्योर्नाभौ हृदि न्यसेत् ॥ कुंठे बाह्वोर्मुखे
 दण्डे श्च मूर्द्धि षोडशवामतः ॥ ३२९ ॥ यथा देहे तथा देव न्या
 सं कृत्वा यथाधि ॥ न्यासेन तु भवेत्सोपि स्वयमेव जनार्दन ॥

॥ ३२९ ॥

वि१

॥३३॥ एवं न्यासविधिं कृत्वा पश्चात्पूजां समाप्तेत ॥ आवाहनासने पा
 दमध्यमाचनं तथा ॥ ३१ ॥ स्नानवस्त्रोपवीतानि सावनोन्यनुले
 पनं ॥ पुष्पंधूपश्च दीपश्च नैवेद्यं सोदकं नमः ॥ प्रदक्षिणा दक्षि
 णा चेत्युपचारास्तु षोडश ॥ ३२ ॥ पुनः षोडशभिर्मंत्रैर्दद्यात्पु
 ष्याणि षोडश ॥ अग्राह्यं शिवनिर्मल्यं पत्रं पुष्पं फलं जलं ॥ शा
 लग्रामस्य संसर्गं सर्वं याति पवित्रतां ॥ ३३ ॥ यो मोक्षं दधत् बाल
 स्यादकृत्वा देववर्चनं ॥ भुंक्ते स याति नरकं स्तुकरेष्वभिजाय
 ते ॥ ३४ ॥ अथ पार्थिवपूजा ॥ नंदिपुराणे ॥ आयुष्मान् बल
 वान् श्रीमान् युववान् धनवान् सुखी ॥ वरमिष्टं लभे द्वित्रिंशं
 पार्थिवं यः समर्चयेत् ॥ ३५ ॥ भविष्येष्टे भस्मगोशकृत्पि
 उंताम्रं कांस्यमयं तथा ॥ कृत्वा लिंगं सकृत् पूज्य वसेत्कल्या

युषं दिवि ॥ ३६ ॥ अक्षादल्पपरीमाणं न लिंगं कुत्रचिन्नरः ॥ कु
 वीतांगुष्ठतो ह्रस्वं न कदाचि समाचरेत् ॥ ३७ ॥ अंगुष्ठांगुलि
 मानं तु यत्र यत्रोपदिश्यते ॥ तत्र तत्र हृत्पर्वः ग्रंथिर्मिनु
 यास्तदा ॥ ३८ ॥ देवीपुराणे ॥ महाहरणसंघट्टप्रतिष्ठाद्वान
 मेव च ॥ स्नपनं पूजनं चैव विसर्जनं मतः परं ॥ ३९ ॥ हरो मह
 श्वरश्चैव शूलपाणिः पिनाकधरः ॥ पशुपतिः शिवश्चैव म
 हादेव इति क्रमात् ॥ अत्रानुष्ठानं ॥ ॐ हराय नमः इति म
 हाहरणं ॥ महेश्वराय नम इति संघटनं ॥ शूलपाणे नम
 इह सुप्रतिष्ठितो भवेति प्रतिष्ठा ॥ ध्यायेन्नित्यं महेशं रज
 तगिरिनिभं चारुचंद्रावतंसं ॥ रत्नाकल्पोज्ज्वलांगं परशु

थि ३

॥ ३० ॥

मगवराभीतिहस्तप्रसन्नं। पद्मासीनेसमंतास्तुतममरगणैर्व्या
घ्ररुतिंवसानं। विश्वाद्यंविश्वबीजंनिखिलभयहरंपंचवक्त्रं
नेत्रं॥ इति ध्यात्वा॥ पिनाकधगिहागधेत्यावाह्यं॥ पशुपतये
नम इति स्तुपनं॥ ॐ नमः शिवाय नम इति एव मध्यादिना पूज
येत्॥ विसर्जनात्पूर्वमविष्यत्पुराणोक्तमैशान्यादिष्वष्टदि
क्षुवामावर्तेन पूजनं॥ यथा॥ ॐ शवायक्षिति मूर्तये नमः॥
ॐ भवाय जल मूर्तये नमः॥ ॐ रुद्रायग्नि मूर्तये नमः॥ ॐ उ
ग्राय वायु मूर्तये॥ ॐ भीमाय काश मूर्तये॥ ॐ पशुपतये यजमा
न मूर्तये॥ महादेवाय सोम मूर्तये॥ ईशानाय सूर्य मूर्तये॥ ॐ म
हादेवाय क्षेमस्वेति संहारमुद्रया विसर्जयेत्॥ पंचस्त्र

ॐ २

३५
 ३१
 लिंगं सिद्धांतशेषरे ॥ लिंगमस्तकविस्तारं पूजाभोगसमंन
 येत ॥ नाहंत त्रिगुणं कुर्यान्नाहवत्पीठविस्तृतिं ॥ पूजांश
 त्रिगुणं कुर्यादुन्नतं पीठमुन्नतं ॥ इत्तं वाच्यं रस्त्रं वामध्ये तु ३
 कंठसमन्वितं ॥ द्विगुणं लिंगनाहाच्च कंठनाहं समाचरे
 त ॥ त्रिमेष्यलमधश्चोर्द्ध्वं समं वा यदि मेष्यलं ॥ लिंगमस्त
 कविस्तारं षड्भागं विभजेत्ततः ॥ मेष्यलामेकभागेन कु
 र्याद्द्वान्तं चैव समं ॥ लिंगदैर्घ्यं समं कुर्यात्प्राणलं पीठबाह्यतः
 विस्तारं तस्मिन्मूले तद्द्वैतद्वयतः ॥ ऊलमार्गः प्रकृत्य
 स्तस्य मध्ये त्रिभागतः ॥ कुर्यात्पीठार्धदीर्घं वा प्राणलं
 वा शिवागमादिति ॥ अथ वैश्वदेवविधिः ॥ वैश्वदेवः प्र

॥ ३१ ॥

कर्तव्यं पंचसूनापनुत्तये। पंचसूनाग्रहस्थस्यवर्ततेहरहःस
 हा। खंडनीपेषणीचुध्वीजलकुंभः अवस्करः॥ अनाग्निकस्तु
 योविप्रः सोमं व्याहृतिभिः स्वयं॥ हुत्वा शाकलमंत्रैस्तुशि
 ष्टाद्भूतबलिं हरेत्॥ विष्णुः॥ बहुशुक्लं धने चाग्नौ सुसंद्धं हुता मि४
 शने॥ विधूमे लिलिहाने च होतव्यं कर्म सिद्धये॥ ४०४॥ यो
 नर्विषिजुहोत्यग्नौ व्यंगारे चैव मानवः॥ मंदाग्निरामयावी
 च दर्शिश्रापि जायते॥ ४०५॥ अध्यापनं ब्रह्म यज्ञः पितृ यज्ञः
 स्तुतर्पणं॥ होमो देवो बलिर्भूतो नृयज्ञोतिथि पूजनं॥ ४०६॥
 श्राद्धं वा पितृ यज्ञः स्यात्पितृ यो बलि रथापि वा॥ यश्च श्रु
 तिजपः प्रोक्तो ब्रह्म यज्ञः स चोच्यते॥ ४०७॥ वैश्वदेवं प्रकुर्वीत

स्वशाखाविहितं ततः। संस्कृतान्नैर्विविधैर्हविष्यव्यंजनान्वितैः।
 ४०८॥ जुहुयात्सर्पिषाभ्यक्तं तैलक्षारविवर्जितं। शालान्नौलो-
 किकेवापि जले भूम्यामथापि वा। ४०९॥ होमान्नदानरहितं
 न भोक्तव्यं कथंचन। पयो मूलफलैर्वापि पंचयज्ञानसमा-
 पयेत्। ४१०॥ सतके कर्मणां त्यागः संध्यादीनां विधीयते।
 पंचयज्ञविधानं तु न कुर्यान्मृत्तिजन्मनो। ४११॥ अन्ना-
 भयेन केनापि फलशाकादिभिर्द्विजः। पयोदधिघृतैर्वा-
 पिवैश्वदेवं स्तुवेण तु हिंसेनान्नादिना कुर्याद्विरुजं जि-
 नाजले। उत्तानेन तु हस्तं न ह्यंशुष्ठाग्रेण पीडितं। संहि-
 तां गुलिपाणिस्तु वाग्यतो जुहुयाद्भुविः॥ १३॥ कोऽयं च।

॥ ३२ ॥

एकं माषं मसूरं च कुलच्छकं। क्षारं च लवणं सर्वं वैश्वदेवे विवर्जयेत्॥ गृह्यकारको॥ भार्याभावे नुकल्पेन होमा यत्नानि धारणा वैश्वदेवानु कल्प्य श्यष्ट्ये दिवि विधानतः॥ १५॥ होमो वा शाकल्ये मंत्रैर्विप्रे होम्यस्य वार्षणं। आचम्य तु ततः कुर्यात्प्राज्ञो द्वा रावलोकनं। हंतकारमथाग्रं वा भिक्षां वा शक्तितो द्विजः॥ दद्यादतिथेयेनित्यं बुध्येत परमेश्वरं॥ १७॥ ग्रासमात्रं भवेद्भिक्षाऽग्रं ग्रासचतुष्टयं॥ अग्रं चतुर्गुणीकृत्य हंतकारो विधीयते॥ १८॥ दद्याच्च भिक्षा त्रितयं परिव्राजुस्तचारिणो॥ ३४॥ याचततो दद्याद्भिभवे सत्यवारितं॥ १९॥ यैत्फलं सोमपानेन प्राप्नोति धनवान् द्विजः॥ सम्यक्पंचमहायज्ञैर्द

ज्ञो३

रिद्रस्तदवाप्नुयात् ॥२०॥ पंचयज्ञांस्तु यो मोहान्नकरोति गृ
 हाश्च मीतस्य नायं च न परो लोको भवति धर्मतः ॥२१॥ अथ
 भोजनं व्यासः ॥ पंचार्द्रं जनं कुर्यात्प्राङ्मुखो मौनमास्थि
 तः । हस्तौ पादौ तथैवास्य मेषु पंचार्द्रता मता ॥२२॥ उपलि
 पे स मे स्थाने शुचौ श्लक्ष्णा स नान्विते ॥ पादाभ्यां धर
 णी स्पृष्ट्वा पादे नैकेन वा पुनः ॥२३॥ सौवर्णे राजते ताम्रे
 पद्मपत्रपलाशयोः ॥ भाजने भोजनं ऊर्वन्न त्रिशत्रुफल
 मश्नुते ॥२४॥ एक एव तु यो भुंक्ते विमले कांस्य भाजने ॥
 चत्वारितस्य वर्द्धते आपु प्रज्ञाय शो बलं ॥२५॥ ताम्रपा ॥३३॥
 त्रे न भुंजीत भिन्न कांस्य मलान्विते । पलाशपद्मपत्रेषु

गृही भुक्तैर्दवं चरेत् ॥२६॥ ब्रह्मचारी यतीनां तु चांडा यणफ
 लं तमेत। तां ब्रह्माभ्यंजनं चैव कांस्यपात्रे च भोजनं। यति
 श्च ब्रह्मचारी च विधवा च विवर्जयेत् ॥२७॥ व्यासः ॥ रुस्त
 पात्रस्तु भुंजीत पंचग्रासान् महामुने। शेषमुद्धृत्य भोक्तु
 व्यं पित्रर्थे तु न चोद्धरेत् ॥२८॥ अपन्नं दृष्ट्वा प्रणम्या दौ प्रांजलिः
 कथयेत्ततः ॥ अस्माकं नित्यमस्त्वितदिति भक्त्या श्रवं दये
 त ॥२९॥ भोजनात्किंचिदन्नाग्रमुद्धृत्य बलिमाहरेत्। भ
 पतय इत्यादिभिः प्रेतेभ्यश्चेदमुद्धरेत् ॥३०॥ यत्र कचन
 संस्थानां क्षुद्रलोपहतात्मना। प्रेतानां तृप्तये ह्ययं मि
 दमस्तु यथा सुखं ॥३१॥ याज्ञवल्क्यः ॥ अपोशाने नोप

३४
 रिष्टादधस्तादश्रतातथा॥ अनग्रमनृतंचैवकार्यमन्नं द्विजातये॥ ३२॥
 शौनके॥ स्वाहांताः प्रएवाद्याश्वनाम्नामंत्राश्ववायवः॥ तर्जनी मध्य
 मांगुष्ठलमाप्राणं हृतिर्भवेत्॥ ३३॥ मध्यमानामिकांगुष्ठैरपाने जु
 हुयाद्विः॥ कनिष्ठानामिकांगुष्ठैर्व्याने च जुहुयात्ततः॥ ३४॥ त
 र्जनी तु बाह्वं ह्युत्तरे जुहुयात्पुनः॥ समानसर्वहस्तेन स
 मुदायाद्वृत्तिर्भवेत्॥ ३५॥ जिह्वयैव ग्रसेदन्नं दशनेन न स्पृशे
 त्॥ प्राग्रद्वं पुरुषोश्चीयान्मध्ये च कटिनाशनं॥ ३६॥ अंत्ये पुन
 र्द्विषाशी तु बलशो ग्यैर्न मुंचति॥ अष्टौ ग्रासामुने भक्ष्याः षोड
 शारण्यवासिनः॥ द्वात्रिंशत्तु गृहस्थस्य ह्यमितं ब्रह्मचारिणः॥
 ३७॥ भोजनं तु न निःशेषं कुर्यात्प्राज्ञः कथंचन॥ अन्यत्र द

॥ ३४॥

धिसक्ताज्यपल्लक्षीरमध्वपः॥३८॥सायंप्रातर्द्विजातीनाम
 शनंश्रुतिचोतिं॥नंतराभोजनंकार्यमग्निहोत्रसमोवि
 द्विः॥३९॥यवीयानसपितायश्चमुक्ताश्राद्धिकभोजनंप्रा
 णाग्निहोत्रादन्यत्रनासौमौनंसमाचरेत्॥४०॥स्नास्यतो
 वरुणःशक्तिंजुहोतीतिश्रियंहरेत्॥भुंजतोमृत्युरायुष्यंत
 स्मान्मौनंत्रिषुस्मृतंतज्जीवत्येकव्यतिरिक्तविषयोपैठ
 नसिः॥लवणं व्यंजनं चैव घृतं तैलं तथैव च।लेह्यं पेयं च वि
 विधं हस्तदत्तं न भक्षयेत्॥४१॥उदकं यच्च पक्वान्नं यो द
 व्यदातुमिच्छति।स भ्रूणहासुरापश्च सस्तेनो गुरुतल्प
 कः॥४२॥हस्तदत्तानि चानानि प्रत्यक्षं लवणं तथा।मृत्ति
 का भक्षणं चैव गोमांसाशनवत्स्मृतं॥४३॥उदक्यामपि

चंडालंश्चानंकुंकुटमेवच॥ भुंजानो यदि पश्येत्तदन्नं तु परित्य
 जेत् ॥ ४४ ॥ केशकीटावपन्नंच मुखमारुतवीजितं ॥ अन्नंतद्रा
 क्षसंविद्यात्तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥ ४५ ॥ अग्न्यासनोपविष्ट
 स्य यो भुंक्ते प्रथमं द्विजः ॥ बहूनां पश्यतां सोऽन्नः पंक्त्या हर
 तिकिल्बिषं ॥ ४६ ॥ गोभिलः ॥ एकपंक्त्युपविष्टानां विप्राणां
 सह भोजने ॥ यद्येकोपित्यजेत्सात्रं नाश्नीयुरितारेथनु ॥ ४७ ॥
 न स्पृशेद्द्वामहस्तेन भुंजानो न कदाचन ॥ न पादौ न शिरो ब
 स्ति न पदाभाजं न स्पृशेत् ॥ ४८ ॥ यस्तु पाणितले भुंक्ते यश्च
 फूत्कारसंयुतं ॥ प्रसृतां गुलिभिर्धृष्यतस्य गोमांसवच्च तत् ॥
 ४९ ॥ नाजीर्णे भोजनं कुर्यात्कुर्यान्नातिबुभुक्षितः ॥ नाईवा
 सो नाई शिशदेवालयगतोऽथवा ॥ ५० ॥ न प्रसारितपाद

॥ ३५ ॥

स्तुपादारोपितपाणिमान्॥नवेष्टितशिराश्चापिनोसंगच्छ
 तभाजनः॥५१॥ग्रासशेषनचाश्रीयात्पीतशेषंपिबेन्नच॥
 शाकमूलफलेक्षूणांदंतध्वेदैर्नभक्षयेत्॥५२॥बहुनाभुं
 जतांमध्येनाश्रीयाच्चत्वरान्वितः॥वृथानविकिरेदंनो
 छिद्यश्चक्षुचिद्व्रजेत्॥५३॥नपिबेन्नचभुंजीतद्विजःसव्येन
 पाणिना॥नैकहस्तेनचजलंशूदेणावर्जितंपिबेत्॥पिबे
 तोयत्पतेत्तोयंभाजनेमुखानिस्तनं॥अभोज्यंतद्भवेदन्नं
 भोक्ताभुंजीतकिल्बिषं॥पीतावशेषितंतोयंब्राह्मणो नपु
 नःपिबेत्॥पिबेद्यदिहिततोयंद्विजःश्चांशयलेचरेदि
 ति॥कौमेनार्द्धरात्रेनमध्याह्नेनाजीर्णेनार्द्धवस्त्रधक्॥

नत्ति नू भाजने चैव न भूम्यां न च पाणिषु ॥ नो विष्टो घृतमाद
 धान्नमृद्धनिं स्पृशन्नपि ॥ न ब्रह्मकीर्तयन्त्यापि न निःशे
 षं न भायया ॥ ५८ ॥ श्रद्धा मुक्ता वशिष्टं तु नाद्याद्वा उस्थितं
 त्वपि ॥ न गारे न च वाकाशे न च देवा लये ष्वपि ॥ ५९ ॥ शान्त
 तपः ॥ उद्धृत्य वामवी हस्तेन यत्तौ यं पिबति द्विजः ॥ सुरां
 पानेन तत्तुल्यं मनुराह प्रजापतिः ॥ ६० ॥ पात्रैः ॥ तौ यं
 पाणिनस्वस्पृष्टं ब्राह्मणो न पिबेत्क्वचित् ॥ सुरापानेन
 तत्तुल्यं ब्राह्मणो मनुर्ब्रवीत् ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ संधिं न्य
 निर्दिशावत्स गोः पयः परिवर्जयेत् ॥ उष्ट्रमेकशफस्त्रै
 लं मारण्यकमथाविकं ॥ ६१ ॥ क हात्न भ्रमण थावचक्रस्यो

ब्राह्मणं १

॥ ३६ ॥

लखलख्यच॥ एतेषां निनदोयावत्तावत्कालमभोजनं च^{६१} जलपति
 तोदक्यावाक्यं श्रुत्वा द्विजोत्तमः॥ भुंजीत शासमात्रं तु दिनमेकम
 भोजनं॥६३॥ अथैकपंक्त्यानां श्रीयद्वा स्तृणैस्त्वजनैरपि॥ को
 हि जानाति किं कस्य प्रच्छन्नं पातकं भवेत्॥६४॥ एकपंक्त्युप
 विष्टानां दुष्कृतं यदुरात्मनः॥ सर्वेषां तस्मिन् तावद्यावत्पंक्तिर्न
 भिद्यते॥६५॥ अग्निना भस्मना चैव स्तंभेन सालिलेन च॥ द्वा
 रैश्चैव च मार्जणपंक्तिभेदो बुधैस्मृतः॥६६॥ यो वेष्टितशिरा
 भुंक्ते यो भुंक्ते दक्षिणमुखः॥ वामपादकरस्थित्वा तद्देहं
 सिभुंजते॥६७॥ अथ भोजनोत्तरांगानि॥ देवतः॥ भुक्तो धि
 र्द्वंसमादाय सर्वस्मात्किंचिदाचमनं॥ उच्छिष्टभागधेयेभ्यः
 सोदकं निर्वपेद्भुवि॥६८॥ तत्र मंत्रः॥ शैशवे पुण्यनिलये प

सावुर्दनिवासिनां उच्छिष्टोदकमिच्छन्नामक्षय्यमुपतिष्ठतां ॥
 ६२ ॥ गंडूषस्याथ समयेतर्जन्यावक्रयावनं ॥ कुर्वीत यदि
 मूलात्मा रौशेन रकेपतेत् ॥ ७० ॥ तस्मिन्नायमने कुर्वाद्यत्र भां
 डेयभुक्तवान् ॥ यद्युतिष्ठति नान्वां तो भुक्तवानासनात्ततः ॥
 स्नानं सद्यः प्रकुर्वीत सोम्यथा प्रयती भवेत् ॥ ७१ ॥ हस्तं प्र
 क्षाल्य गंडूषं यः पिबेद्विचरुणः ॥ स देवांश्च पितॄंश्चैव ह्या
 त्मानं चैव धातयेत् ॥ ७२ ॥ आवांतः पुनराचामेदायं गौरिति
 मंत्रतः ॥ इपदां वा त्रिसृष्ट्य सर्वपापप्रणाशिनी ॥ ७३ ॥ प्रा
 णानां ग्रंथिरसीत्यालभ्येत हृदंततः ॥ प्राचम्यां गुष्ठमानी
 यपादां गुष्ठे तु दक्षिणे ॥ ७४ ॥ निस्त्रावयेद्दस्तजलमूर्द्धहस्तः
 समाहितः ॥ हुतानुमंत्रणं कुर्यादिग्निरस्मीति मंत्रतः ॥ ७५ ॥

अष्टाक्षरेण स्वात्मानं योजयेद्ब्रह्मणेति हि ॥ सर्वेषामेव या
 गानां मात्मयागः परस्मै तः ॥ ७५ ॥ योनेन विधिना कुर्यात्स या
 तिव्रह्मणः पदं ॥ विसृज्य तथैवान्नं परिणामश्च वै तथा ॥ ७६ ॥
 सत्येन तेन वै भुक्तं जीर्यत्वं न मिदं तथा ॥ इत्युच्चार्य स्वहस्ते
 न परिमृज्यात्तथोदरं ॥ ७७ ॥ अत्रिः ॥ आयां तोयशुचिस्ता
 वद्यावत्पात्रमनुद्धृतं ॥ उद्धृते यशुचिस्तावद्यावन्नोत्सृज्य
 तेमही ॥ भिस्मावपि हि लिप्तायां तावत्स्यादशुचिः पुमान् ॥
 न ॥ आपास्तदुच्छितस्तस्माद्यावन्नस्पृशतेमही ॥ ७८ ॥ भूयोप्याच
 म्यकर्तव्यं ततस्तां बलभक्षणं ॥ सुपूगं च सुपत्रं च चूणे
 न च समन्वितं ॥ ७९ ॥ अदत्या द्विजदेवेभ्यस्तां बलं वज्रयो
 दुधः ॥ एकपूगं सुखारोग्यं द्विपूगं निष्फलं भवेत् ॥ ८० ॥

अतिश्रेष्ठं त्रिपुणं च ह्यधिकं नैव दुष्यति ॥ पर्णमूले भवेद्याधिः
 पर्णत्रिपापसंभवः ॥ ८३ ॥ चूर्णपत्रं हरेदायुः शिराबुद्धिर्विना
 शिनी ॥ तस्मादयं च मूलं च शिरां चैव विशेषतः ॥ चूर्णपर्णं
 वर्जयित्वा तां बलं खादयेद्बुधः ॥ ८४ ॥ अथ भोजनोत्तरकृत्यं ॥
 दक्षः ॥ इति हासपुराणद्वैः सप्तसप्तकौनयेत् ॥ अष्टमे लो
 कयात्रा तु बहिः संध्या उपासितः ॥ ८५ ॥ यमः ॥ रवेरस्तमया
 त्पूर्वं घटिकैकायदा भवेत् ॥ सायं संध्यामुपास्थाय कुर्या
 ✓ मं द्वौ च पूर्ववत् ॥ ८६ ॥ अथ दीपकालः ॥ रवेरस्तं समाश्रय्या
 वस्त्योदयो भवेत् ॥ यस्य तिष्ठद्देहो दीपस्तस्य नास्ति क्षि
 त्ता ॥ ८७ ॥ आयुर्दः प्राङ्मुखो दीपो धनदस्या दुदुःखः ॥
 प्रत्यङ्मुखो दुःखदो सो हानिदो दक्षिणमुखः ॥ ८८ ॥ संध्याः

स्त ३

निरुद्धे

या ५

करणे जमदग्निः॥ एकाहं याय विक्रम्य संध्या वंदन कर्म च॥ अहो
 रात्रौ षितो भूत्वा गायत्र्या वायुतं जपेत्॥ ८२॥ द्विरात्रे द्विगुणं प्रो
 क्तं त्रिगुणं भवेत्॥ त्रिरात्रात्परतश्चेत्याधूइ एव न संशयः॥ ८३॥
 संध्या काले च तिक्रान्ते स्नात्वा च मयथा विधिः॥ जपेदष्टशतं दे
 वीतनः संध्यां समाचरेत्॥ ८४॥ वसिष्ठस्तु॥ कालातिक्रमणे
 चैव त्रिसंध्यमपि सर्वदा॥ चतुर्थ्यार्ध्यां प्रकुर्वीत भानोया
 हति संपुटं॥ ८५॥ यमस्तु॥ प्राणं मत्रयं प्रातः संगवे द्विगुणं
 भवेत्॥ मध्याह्ने त्रिगुणं प्रोक्तं मपराह्ने चतुर्गुणं॥ ८६॥ सा
 याह्ने पंचगुणं॥ संध्यातिक्रणे भवेत्॥ यदा दीर्घ्येति वैर्म
 त्रं सप्तवारं जपेद्यदि॥ अकाले कुर्वतः कर्म काले काले
 कृतं भवेत्॥ ८७॥ श्राद्धभोजने गर्गः॥ दशकृत्यः पिबेद्द

५१

ग१

३९

पोगात्र्याश्राद्धमुद्विजः॥ततःसंध्यामुपासीतशुद्धेच्चतदर्शनं
 तरं॥२५॥अथस्वापः॥पूर्वरात्रेव्यतीतेनसगच्छेदतिमंदिनं॥
 पादौप्रक्षालयेत्पूर्वपश्चाच्छय्यांसमाविशेत्॥२६॥धौतवस्त्रं
 चतांबूतंसंयोगेचशुभावहं॥अथस्त्रीकृत्यं॥भर्तुपादौ
 नमस्कृत्यपश्चाच्छय्यांसमाविशेत्॥संस्मृत्यपमात्मानं
 पत्न्यार्जघेप्रसारयेत्॥योनिस्पृष्ट्वाजपेत्सक्तंविष्णुयेनिं
 प्रजापतेः॥२७॥रेतःसिंचेततोयोन्यांतस्मान्नर्भविभर्तिता॥
 याज्ञवल्क्यः॥षोडशशतुनिशास्त्रीणांतासुयुग्मासुसंविशे
 त॥ब्रह्मचार्येवपर्वण्याद्याश्वतस्त्रश्ववर्जयेत्॥२८॥यथा
 कामीभवेद्वापिस्त्रीणांवरमनुस्मरन्॥कौर्मै॥संकांताभि
 गामित्वंस्वदारेषुरतात्मनः॥पर्ववर्जं गृहस्थस्यब्रह्मच

२५

३९

३

र्यमुदाहृतं ॥ ५०० ॥ स्त्रीणां तु प्रेक्षणास्पर्शादिस्य शृंगारभाषणा-
 त् ॥ स्यंदते ब्रह्मचर्यं च न दारेषु तु संगमात् ॥ ५०१ ॥ रूतौ तु ग-
 र्जशं कीत्यास्नानं मैथुनिनः स्मृतं ॥ अनृतौ तु यदा गच्छेच्छौ-
 चं मूत्रपुरीषवत् ॥ ५०२ ॥ सर्पापि सर्पभट्टं ते दूरं गच्छ महावि-
 ष ॥ जेन मे जयस्य यदा तेऽपास्तीकवचनं स्मरेत् ॥ ५०३ ॥ आ-
 स्तीकवचनं स्मृत्या यः सर्पेन निवर्तते ॥ रातधा भिक्षु-
 ते मूर्द्धा गिरिर्वज्रहेतो यथा ॥ ५०४ ॥ अगस्तिमाधिवश्ये-
 वमुचकुंदो महामुनिः ॥ कपिलो मुनिरस्तीकः पंचैते
 सुखरायिनः ॥ ५०५ ॥ प्राकृशिरः रायने विद्याद्धनमा-
 युश्चरक्षिणे ॥ पश्चिमे प्रबलाचिंताहानि मृत्युस्तथो-
 त्तरे ॥ ५०६ ॥ स्थलविशेषे दिशि रोषमाह ॥ स्वर्गहे प्राकृशि

राः शोते स्वाश्रुर्ये दक्षिणा शिराः ॥ प्रत्यक् शिराः प्रवासे तु न कदा
 चिदुदक् शिराः ॥ ५७ ॥ शोयने वज्र्यस्थानान्याह ॥ मार्कंडेयः ॥ शून्या
 लये रश्मिराने च एकवृक्षे च तुष्यथे ॥ महादेव गृहे वापि मातृवेश्म
 नि न स्वपेत् ॥ ५८ ॥ न यक्षना गायतने स्कंदस्यो यतने तथा ॥ क
 लच्छाया सुच तथा शार्करालोष्ठपां सुषु ॥ ५९ ॥ न स्वप्नतथा
 दभै विना दीक्षां कथं च न ॥ धान्यगोधनविप्राणां गुरूणां च त
 चोपरि ॥ ५९ ॥ नाका शो सर्वतः शून्ये न च वैत्यदुर्मै तथा ॥ नि
 षिद्धराय्या ॥ न विशालां न वाभ्रमां ना सुप्तां मौलिनां तथा ॥
 न च जंतु मयी राय्या मधितिष्ठे दनास्ततां ॥ ६० ॥ मृतदंतम
 ये विद्युद्गन्धे मर्त्यः पलाशराजे ॥ न रायीत ब्रूत जंबूकरि भग्ने
 कदाचन ॥ ६१ ॥ प्रदोषपाश्चिमौ यामौ वेदाभ्यासेन योजयेत् ॥

यामद्वयशयानश्च ब्रह्मभूयाय कल्पयेत् ॥१३॥ इति शयनवि
 धिः ॥ अकरणे प्रत्यवायः ॥ कौर्मि इत्येतदखिप्रोक्तं महान्यह
 निवैद्विजा ॥ ब्राह्मणो ह्यत्यजातं मपवर्गफलप्रदं ॥१३॥ ना
 स्ति कया दयवाले स्याद्ब्राह्मणेन करोतियः ॥ स याति नरका
 नघोरान्काकयो नोच जायते ॥१४॥ नान्यो विमुक्तये पंथा
 मुक्ताश्च मविधिं स्वकं ॥ तस्मात्कर्मणि कुर्वीत तुष्टये च
 कृपाणिनः ॥१५॥ अथ स्वप्नफलं ॥ सर्वेन्द्रियव्युपरतौ मनोऽ
 नुपरतं यदा ॥ विषयेभ्यस्तदा स्वप्नना नारूपं प्रपश्यति ॥
 १६॥ नदी समुद्रतरणं माकाशतरणं तथा ॥ भास्करोदयनं
 चैव प्रज्वलनं तं हुताशनं ॥१७॥ ग्रहनक्षत्रताराणं चंद्रमंडल
 दर्शनं ॥ हर्म्यस्यारोहणं चैव प्रासादशिरसौ पिवा ॥

जं२

३ ला

१८॥ एवमादीनि संदृष्ट्वा नरः सिद्धिं मवाप्नुयात् ॥ स्वप्ने तु महि
 सरः शपानं वसामां स्य भक्षणं ॥ १९॥ कृमि विषानुलेपं वरुधि
 रेणाभिषेचनं ॥ भोजनं दधिभक्तस्य श्वेतवस्त्रानुलेपनं
 २०॥ रत्नान्याभरणानीनि स्वप्ने दृष्ट्वा प्रसिध्यति ॥ २१॥ देवविप्र
 द्विजधत्तं तुषं पंकजपार्थिवान् ॥ सुक्लपुष्पांबरधरान् प्रश
 स्ताभरणगनाः ॥ २२॥ वृषभपर्वतक्षीरिफलिवृक्षाधिरा
 हणं ॥ दर्पणमिषमात्यामिस्तरणं च महामहसा ॥ २३॥ दृष्ट्वा
 स्वप्ने रथनाभस्यात्ख्याधिसुक्लश्च जायते ॥ अथ विशेष
 तः फलं ॥ यस्तु पश्यति वै स्वप्ने राजानं कुंजरं हयं ॥ सुवर्ण
 वृषभं गां बाकुदुंतस्य वर्द्धते ॥ २४॥ पारोहणं गोवृषकुंज
 राणां प्रासादशैलाग्रवनस्पतीनां ॥ विष्णुनुलेपोरुदितं

मृतं च स्वप्नेष्वगम्यागमनैर्धन्यं ॥३२॥ क्षीरिणं फलिनं वृक्षं मेका
 कीयः प्रयच्छति । तत्र स्थः स विध्येत धनं रीघ्रमवाप्नुयात् ॥३३॥
 यस्य श्वेतेन सर्पेण ग्रस्यते दक्षिणः करः ॥ सहस्रलाभस्तस्य
 स्यादपूर्णे दशमे दिने ॥३४॥ उरगो वृश्चिको वा पिजले यः सति
 यं नरं ॥ विजयं वार्धलाभं च पुत्रं तस्य विनिर्देशतः ॥३५॥ प्रा
 सादं शैलमारुह्य समुद्रं तस्ते नरः ॥ अपि दासकुले जातो रा
 जा भवति वैधुर्वै ॥३६॥ यस्तु मध्ये तडागस्य भुंक्ते च घृतपाथ
 सं ॥ परवंडे पुष्करे पत्रे तं विद्यात् मृषिवीपतिं ॥३७॥ बलाकां कु
 कुरीं कौं चैव दृष्ट्वा यः प्रतिबुध्यते ॥ कुलजां लभते कन्यां भा
 र्यां स प्रियवादिनी ॥३८॥ निगडैर्वध्यते यस्तु बाहुपाशेन वा
 पुनः ॥ पुत्रो वा जायते तस्य धनं रीघ्रमवाप्नुयात् ॥३९॥ ३५

सनेशयनेयानेशरीरेवाहनेगृहे॥ ज्वलमानेविबुध्येततस्यश्रीः
 सर्वतोमुखी॥३७॥ आदित्यमंडलंस्वप्नेचंद्रंवायदिपश्यति॥ व्या
 धितोमुच्यतेरोगदुरोगीश्रियमाप्नुयात्॥३८॥ रुधिरं पिबति
 स्वप्नेसुरांवापितथानरः॥ ब्राह्मणो लभते विद्यां मितरो लभ
 ते धनं॥३९॥ शुक्लो वराधरा नारी शुक्ल गंधानुलेपनां॥ अपव
 श्रुतियं स्वप्ने श्रियं तस्य विनिर्देशोत्॥४०॥ पादुकोपानहौ
 ध्वजं लब्ध्वा यः प्रतिबुध्यते॥ असिंवा निर्मलं तीक्ष्णं साधनं
 तस्य निर्देशोत्॥४१॥ रथं गोवृषसंयुक्तं मेकाकीयः प्ररोहति
 तत्रस्थः स विबुध्येत धनं श्रीधमवाप्नुयात्॥४२॥ दधिलामे
 भवेदर्थो घृतलामे ध्रुवं यशः॥ घृताराने ध्रुवः केशो यश
 स्तुदधि भक्षणो॥४३॥ पात्रैस्तु वेष्टितो यो वै नगरे पिगृहे पिवा॥

गृहे मां उल्लिख्य कोरा जान गरे पार्थिवो भवेत् ॥४४॥ मानुषाणितु
 मां सा निस्वप्नांते यस्तु पश्यति ॥ हरितानितु पद्मानि शृणुत
 स्य च यस्फलं ॥४५॥ पद्मक्षणे राते लाभः सहस्रं बाहुभक्षणे ॥
 राज्यं रात सहस्रं वा भवेद्द्वैशीर्षभक्षणे ॥४६॥ सर्वाणि शुक्ला
 न्यपिशोभनानि कार्पासभस्मादनतक्रयजं ॥ सर्वाणि क्लृप्तान्य
 पि निन्दितानि गोहस्तिवर्जं द्विजवाजिदेवं ॥४७॥ क्षीरं पिबतियः
 स्वप्ने सफेनं दोहनैकृते ॥ सोमपानं भवेत्तस्य भुक्त्वा भोगान
 रोषतः ॥४८॥ दधिदृष्ट्वा भवेत्प्रीतिर्गोधूमांश्च धनागमः ॥ य
 वान्यज्ञागमं विद्याध्याभं सिद्धार्थकान्यपि ॥४९॥ नागपत्रं
 भवेत्स्वप्ने कर्पूरमगरंतथा ॥ चंदनं पांडुरं पुष्पं तस्य श्रीः
 सर्वतो मुखी ॥५०॥ सामान्यतो निष्टफलो यथा ॥ यूपकिं

४३
 शुक्रवल्मीकपारिभडाधिराहणं॥तैलकापसिपिएयाकलोहा
 वासिर्विदये॥५१॥विवाहकरणेस्वप्नेरक्तस्त्रयस्त्रधारणं॥
 स्त्रोतसाहरणंनेष्टं पक्षमांसस्य भोजनमिति॥५२॥तदेवद्वि
 विधस्यापि स्वप्नस्यदर्शनकालभेदेनफलोपिभेदः॥स्वप्ना
 ध्याये॥स्वप्नास्तप्रथमेयामेसंवसरविपाकिनः॥द्वितीये
 चाष्टभिमासैस्त्रिभिमासैस्त्रियामकं॥५३॥चतुर्थयामेयः
 स्वप्नोमासेनफलदःस्मृतः॥अरुणोदयवेलायांदशाहेन
 फलंभवेत्॥गोविसर्जनवेलायांसद्यएवफलंभवेत्॥५४॥
 आदित्यंवाथचंद्रंवाविगतछाविकंतथा॥पतंतंवाथन
 क्षत्रंतारकादीश्चवायदि॥वीक्ष्येतमानवस्वप्नेमरणं
 रोकमवाप्नुयात्॥५५॥अशोकंकरवीरंवापलाशंवाथपु

॥४३॥

धितं॥स्वप्नांतेयस्तुपश्येत्तनरःशोकमवाप्नुयात्॥५६॥
 नावमारोहयेद्यस्तुनदीनांचसमुत्तरे॥प्रवासांनिर्देशो
 त्तस्यशीघ्रंचपुनरागमं॥रक्तांबरधरानारीरक्तगंधा
 नुत्वेपना॥अवग्रहतियंस्वप्नेमृत्युंतस्यविनिर्देशो
 त्॥५७॥तैलेनाभ्यक्तंकायस्तुपयसाचघृतेनवा॥
 स्नेहेनवातथान्येनव्याधितस्यविनिर्देशो॥५८॥के
 रायस्यविशीर्यंतेयदिदेताःपतंतिवा॥अर्थनाशो
 भवेत्तस्यपुत्रोवायदिनश्यति॥५९॥खरोष्ट्रमाहिष
 रथमेकाकीयःप्ररोहति॥तत्रस्थःसतुबुध्येतमृ
 त्युंशीघ्रमवाप्नुयात्॥६०॥कर्णनासाकरादीनांछे
 दनंपंकमज्जनं॥पतनंदतकेरानापक्षमांसस्य

४४
 भक्षणं ॥ ६२ ॥ खरोष्ट्रमाहिषं यानंतैः स्नाभ्यंगंच मृत्यवे ।
 इति स्वप्ननिर्णयः ॥ अथ स्वस्छारिणानि ॥ अरुधन्ती
 ध्रुवं चैव विस्त्रोस्त्रीणि पदानि च ॥ आयुहीनानपश्यं
 ति चतुर्थं मातृमंडलं ॥ ६४ ॥ देहप्यरुधन्ती जिह्वाध्रु
 वो नासाग्रमुच्यते ॥ भ्रुवोर्मध्यं तु विष्णुपदं तारको मातृ
 मंडलं ॥ ६५ ॥ आकीर्णं श्रवणं यस्य न घोषं शृणुयात्
 ध्यानं भोमं दाकिनी भिंदोश्छायां नेक्षेद्भुतायुषः ॥ ६६ ॥
 पांसुपंकादिषु न्यस्तं खंडं यस्य पदा भवेत् ॥ पुरतः
 पृष्ठतो वापि सोष्टौ मासान् न जीवति ॥ ६७ ॥ स्नानां बुद्धि
 मगात्रस्य यस्य स्यास्यं प्राग्वि शृणुति ॥ गात्रेष्वर्दिषु स

॥ ४४ ॥

मुनीन्द्रराजगण वक्रमवसरारु॥ जाचारसंग्रहः कृतो हरिहरेशिवात्मये ॥१३॥
मायवस्य मितेपशो वक्रमवसरारु॥ भवानीपीतयेकाश्या नारायणमुतेकवे ॥१४॥ श्री

४५

वत्रसोर्द्धमासं न जीवति ॥६८॥ अथ दुःस्वप्नशान्तिमा
ह ॥ शौनकः ॥ एवमादिनिमित्तानि श्रुत्युक्तानि बद्ध
न्यपि स्वप्नो व्यातानि चैतेषां कालशय्यधिदेवता ॥६९॥
रात्रिस्तुक्तस्य कल्पोक्तं कुर्यादित्रापि पूजनं ॥ गृह्य
शविधानेन रात्रावेव समापयेत् ॥ ब्राह्मणभोज
येष्टक्यासुरीनां न्येदपारगान् ॥७०॥ शान्तिकर्म
एव राक्तस्तु जपेदुस्वप्नानुशकान् ॥ अधस्वप्नस्य
यो मेघानोद्देयश्च पंचकं ॥ प्रातरुत्थाय सुस्नातो मं
त्रान्न समाहितः ॥ तस्य वर्षशतायुष्यं भवत्येव न सं
शयः ॥७१॥ इति संवत् १७४० विक्रमार्कसमयात्तितरा
के १६०५ ज्येष्ठशुक्लपंचम्यां रविवासरे समाप्तः श्री ॥

व्यावहारिकचक्रपाणिहिरित
सुतस्येदंपुस्तकमाह्निकस्य॥

पाठकवेचनास्योद

पुस्तकपत्राणि च

७५०